

LUNDS
UNIVERSITET
Socialhögskolan

Erkännandets pris

Om betydelsen av fattigdom i före detta
kriminellas livsberättelser

Lagunathan Govender

Masteruppsats (SOAM 21)
HT 2016
Handledare: Anna Angelin

Abstract

Author: Lagunathan Govender

Title: The Cost of Recognition – About the Meaning of Poverty in Ex-Criminals' Life Stories

[Translated title]

Supervisor: Anna Angelin

Assessor: Eva Palmblad

The purpose of this study was to understand the relationship between poverty and crime, and what role poverty plays in relation to traditional crime from the perspective of ex-criminals. Eight semi-structured life story interviews were conducted in the southern county of Skane, with recently desisted and rehabilitated men. The age span was broad, ranging from 32 to 63 years of age. All interviewees are or have been active in the non-governmental organisations KRIS, RFHL and X-Cons. The analysis has incorporated the theories of recognition by Honneth, Goffman's stigma and Scheffs theory of shame and also narrative theory. The main findings show how poverty has expressed and manifested itself in different phases of the criminal life course. Critical steps in relation to the criminal career, such as entering into and desisting from crime along with related identity (re)construction, are interpreted as struggles for recognition. The relational dimensions of poverty have been particularly demanding and have impacted social costs hindering the development toward a respectable social position. A central theme in the men's life stories was that they actively reconstruct their moral identities in the desistance process, which also is discussed as part of a struggle for recognition.

Key words:

Crime, poverty, life story, identity, recognition

Förord

Uppsatsarbetet har varit otroligt spännande och givande, samtidigt som det varit krävande och utmanande. Jag har lärt mig mycket och nu när uppsatsen är färdig har jag många att tacka för detta. Först och främst vill jag rikta ett stort tack till intervjupersonerna för tiden ni tagit er och för att ni delat med er av era värdefulla erfarenheter och reflektioner. Ni har lärt mig mycket. Jag vill också tacka min handledare Anna Angelin, för en generös och gedigen vägledning. Din hjälp har varit ovärderlig och du vet lika väl som jag att denna uppsats inte blivit av utan den. Ett stort tack till Rickard Ulmestig för goda råd och synpunkter. Tack till alla mina lärare för att ni är just det. Tack till min vän Olof för att du korrekturläste arbetet. Jag passar även på att tacka min familj och min flickvän för att ni är dem ni är och finns där för mig.

Innehållsförteckning

1 Problemformulering	1
2 Syfte och frågeställningar	4
2.1 Avgränsningar	4
3 Tidigare forskning	6
3.1 Kriminella livsförlopp	6
3.2 Fattigdom och det kriminella livsförloppet	7
3.3 Narrativ kriminologi	9
4 Teoretiska utgångspunkter	10
4.1 Erkännande	10
4.2 Stigma	13
4.3 Skam	14
4.4 Narrativ teori	15
5 Metod	18
5.1 Forskningsansats	18
5.2 Forskningsstrategi	19
5.3 Tillvägagångssätt	20
5.3.2 Intervjuer	20
5.3.3 Urval	21
5.3.4 Bearbetning och analys av empiri	24
5.3.5 Litteratursökning	29
5.4 Studiens resa: sakfrågan och narrativet	29
5.5 Trovärdighet	32
5.6 Etik	34
6 Resultat och analys	35
6.1 Begynnelsefasen	35
6.1.1 Pengar som flyktväg	42
6.2 Den kriminella livsstilen	45
6.2.1 Pengar som erkännande eller missaktning?	48
6.2.2 Socialbidrag	50
6.3 Exodus	51
6.4 Nyorienteringsfasen	57
6.5 Identitetsrekonstruktion	60
7 Avslutande diskussion	64
8 Referenser	67
9 Bilagor	72
9.1 Informationsbrev	72
9.2 intervjuguider	73
9.2.1 Intervjuguide (1)	73
9.2.2 Intervjuguide (2)	74
9.2.3 Intervjuguide (3)	75

1 Problemformulering

Relationen mellan fattigdom och kriminalitet har länge tillägnats stor uppmärksamhet inom kriminologin (Farrington 1995; Merton 1938; Sampson 2000; Shaw & McKay 1942). Den har under olika tidsperioder karaktäriserats på olika sätt i den offentliga debatten (Estrada & Nilsson 2011, s. 251-252; Tham 1995). På 1950- och 1960-talet dominerade en strukturell syn på kriminalitet där fattigdom och ojämlikhet ansågs vara centralt. Fattigdom förstods till och med som orsaken till kriminalitet, vilket återspeglas i klassiska sociologiska teorier (Cohen 1955; Merton 1938; Miller 1958; 1959). Enligt sådana synsätt förstås sociala strukturer, klasskillnader och orättvisor som bakgrunden till avvikande beteenden såsom kriminalitet. Brottslingar sågs som offer för uppväxtvillkor och utsatthet, varför kriminalitet blev en fråga för socialpolitiken (Estrada & Nilsson 2011, s. 252).

Sedan framför allt 1980-talet har synen på kriminalitet förändrats (Estrada & Nilsson 2011, s. 251-252). Numera fokuserar samhällspolitiken mer på individens ansvar och individuella förklaringsmodeller får ofta företräde framför strukturella (Nilsson 2002, s. 3). Det syns ett ökat avståndstagande från förövaren som betraktas som en rationell aktör lösryckt ur sitt sociala sammanhang, brottsoffer uppmärksammas mer samt brott och straff (Estrada & Nilsson 2011, s. 251-252). Utifrån detta synsätt spelar fattigdom en perifer roll i förståelsen av kriminalitet och relationen ter sig tämligen oviktig att beakta. Det finns olika förklaringar till skiftet, till exempel har det uppmärksammats att fattigdom inte förklarar varför brott ökar i tider av ökat välstånd. På senare år syns dock ett nyväckt intresse för frågor om fattigdom och ojämlikhet, och då även i förhållande till kriminalitet, vilket aktualiserats av västvärldens ekonomiska kriser. Historiskt sett har det alltså pendlat mellan att betrakta fattigdom som den huvudsakliga bakgrundsfaktorn i kriminologiska förklaringsmodeller eller endast en utav många (Estrada & Nilsson 2011, s. 253). Idag erkänns trots allt fattigdom som en riskfaktor och dessutom som långsiktig konsekvens av traditionell brottslighet, det vill säga småskalig kriminell verksamhet på gatunivå som vanligtvis begås av fattiga människor (Lalander 2009, s. 281; Sarnecki 2009, s. 349). Det är just bland traditionella brottslingar som relationen blir som tydligast (Nilsson 2002). Oavsett tid har fattigdom kontinuerligt betraktats som relevant i studiet av kriminalitet som ett socialt problem.

Trots dagens individualistiska förklaringsmodeller syns en motsättning i den internationella debatten där olika forskare och teoretiker är oeniga om var tonvikten ska ligga i kriminologiska diskussioner (Sampson 2000). Oenigheten gäller bland annat hur relationen mellan kriminalitet och fattigdom bäst karaktäriseras för att skildra den sociala verklighet många kriminella lever i. Samtidigt vet vi att den syn som råder i ett samhälle har implikationer för utformandet av socialt arbete med kriminella. Interventioner påverkas av socialpolitiken och den rådande samhällssynen. Hur ska då relationen förstås?

Relationen mellan fattigdom och kriminalitet har huvudsakligen studerats kvantitativt, då forskare sökt kartlägga generella samband, ofta kausalt. Sambandet anses vara mer eller mindre välbelagt (Estrada & Nilsson 2011; Kingston & Webster 2015). Däremot är kunskap om hur sambandet kan förstås kvalitativt, det vill säga utifrån människors subjektiva tolkningar, bristfälligt (Carlsson 2014, s. 15). Med andra ord är kunskapen om hur kriminella, utifrån den egna upplevelsen, förhåller sig till sociala och strukturella förhållanden förhållandevis begränsad. Därför är det angeläget att undersöka den eventuella betydelse fattigdomen har i kriminalitet.

Fattigdomsforskning har traditionellt sett fokuserat på materiella dimensioner men det är numera väl belagt att fattigdom handlar om mer än ekonomisk deprivation (Lister 2004; Townsend 1979). De immateriella, eller relationella, dimensionerna avser subjektiva innebörder av att vara fattig. Känslor av skam och bristande värdighet är vanligt vilket kan vara tärande för självbilden och moraliskt nedbrytande (Angelin 2009). För att förstå fattigdomens betydelse i kriminellas liv behöver vi därför även ta hänsyn till de relationella dimensionerna. Forskning visar att barn är särskilt sårbara för detta (Lister 2004, s. 118-119), samtidigt som kriminella debuter oftast sker i tonåren (Carlsson 2014). Därför intresserar jag mig i denna studie för hur relationen mellan fattigdom och kriminalitet gestaltar sig och tar sig uttryck i människors konkreta liv. Jag studerar fattigdomens betydelse i förhållande till livssituation och livsval samt hur den kan karaktäriseras i olika livsfaser. Jag undrar vidare om fattigdom kan förstås som riskfaktor och eventuell drivkraft i brott. Studien utgör ifrån ett aktörsperspektiv och fokuserar på hur fattigdom upplevs av kriminella själva och hur de förstår sin identitet i förhållande till fattigdom och kriminalitet. Utifrån detta blir även deras tolkning av sin livsutveckling och vad som är centralt i denna viktig, samt eventuella berättelselogiker. Jag är alltså intresserad av menings- och identitetsskapande processer i

förhållande till relationen mellan fattigdom och kriminalitet, där det mest centrala fokuset riktas mot fattigdomens betydelse i förhållande till kriminalitet.

2 Syfte och frågeställningar

Syftet är att förstå den eventuella betydelse fattigdom har i relation till traditionell brottslighet ur före detta kriminellas perspektiv. Fattigdom avses i såväl dess materiella som relationella bemärkelse. Följande tre frågeställningar kommer undersökas:

1. Har materiella och relationella dimensioner av fattigdom betydelse i förhållande till kriminalitet? Hur beskriver och tolkar i så fall före detta traditionella brottslingar fattigdomens betydelse under deras livsförlopp?
2. Gestaltar sig fattigdomen på olika sätt under olika livsfaser i kriminellas liv?
3. Hur kan centrala inslag i före detta traditionella brottslingars livshistorier förstås narrativt?

2.1 Avgränsningar

Det har forskats mycket om så kallade kriminella karriärer (t.ex. Carlsson 2014; Chylicki 1992; Farall et al. 2014; Shover 1996). Det gäller livshistorieforskning om den kriminella utvecklingen. Min studie intresserar sig istället för fattigdomens betydelse under kriminella livsförlopp, och dess relation till kriminalitet. Det insamlade materialet skulle kunna förstås som kriminella karriärer. Jag utgår dock inte primärt från den typen av teori för att studien snarare syftar till att förstå fattigdomens betydelse än den kriminella utvecklingen. Jag förhåller mig snarare till livsberättelserna som redogörelser som präglas av både fattigdom, kriminalitet och missbruk.

Jag utgår ifrån Townsends (1979) relativa definition av fattigdom, som innebär att deprivation behöver ses i sitt sammanhang. Den som har avsevärt mindre materiella resurser än vad majoriteten i ett samhälle har och som därför inte kan leva upp till en allmänt vedertagen livsstil, är fattig i relativ bemärkelse. Även Listers (2004) relationella förståelser kring fattigdom har använts i studien, vilket presenteras löpande i analysen.

Det finns många olika typer av livsberättelser och ingen är allomfattande utan de utgör snarare skildringar av specifika livsområden eller aspekter av en persons liv (Johansson 2005, s. 23). Samtliga intervjupersoner har upplevt fattigdom då detta var ett urvalskriterium i studien. Livsberättelserna fokuserar på den eventuella betydelse fattigdom haft i förhållande

till kriminaliteten och där så varit fallet hur relationen däremellan sedan gestaltat sig i före detta kriminellas liv. Samtidigt har männen mer allmänna livsberättelser som framkommer i materialet. Jag intresserar mig för en viss dimension av livsberättelserna, vilket varit ett sätt för mig att närma mig relationen. Jag bortser därför från andra teman och typer av livsberättelser. En ytterligare precisering är att jag studerat fattigdomens betydelse i en viss *typ* av kriminalitet, nämligen traditionell brottslighet. Fattigdomens betydelse kan mycket väl te sig annorlunda i andra typer av kriminalitet. Jag vill också tydliggöra att jag inte avser undersöka kausalitet. Även om relationen ofta karaktäriseras som ett kausalsamband (på makronivå), där fattigdom antas orsaka kriminalitet, är jag i stället intresserad av hur fattigdom eventuellt tar sig uttryck i kriminellas konkreta livs (mikronivå) samt vilken betydelse den tillskrivs av de intervjuade. Kriminalitet är vidare ett komplext fenomen och mycket annat än fattigdom har betydelse. Jag är medveten om att jag enbart fokuserar på en av brottslighetens pusselbitar.

3 Tidigare forskning

3.1 Kriminella livsförlopp

Laubs och Sampsons (2003) välkända kriminologiska studie *Shared Beginnings, Divergent Lives* undersöker kriminella karriärer och livsförlopp. 500 ungdomsvårdsplacerade amerikanska män födda i Boston på 1920-talet följdes upp longitudinellt både kvantitativt och kvalitativt (narrativt) upp till 70 års ålder. Männen kom från en liknande socioekonomisk bakgrund men levde ändå olika liv. Ett centralt empiriskt fynd är att långt ifrån alla barn som kommer från socioekonomiskt utsatta miljöer, och som börjar begå brott i ung ålder, utvecklar ett långvarigt och livslångt kriminellt beteendemönster. Författarna menar därför att förhållanden senare i livet bör tas i beaktande för att förstå livsbanor och varför vissa brottslingar fortsätter ("persistence") medan andra slutar ("desistance"). De diskuterar vidare *cumulative disadvantage*, alltså hur en ansamling av välfärdsproblem (såsom fattigdom) kan verka särskilt hindrande (ibid., s. 291). Den sociala kontexten ger därför indikationer på olika livschanser för olika människor. Studien visar hur individens fria val och agens/aktörskap är inbäddad i sociala strukturer, vilket benämns *situated choice* (ibid., s. 280-281). Studien är teoriutvecklande och grundar sig på omfattande empiriska studier av stor betydelse för förståelsen av fattigdom och marginaliseringsprocesser i kriminella livsförlopp.

Carlssons (2014) avhandling *Continuities and Changes in Criminal Careers* undersöker den åldersspecifika dynamiken i kriminalitet i Sverige samt interaktionen med sociala processer. Studien ingår i Stockholm Life Course Project, vilket är ett forskningsprojekt som under ett halvt sekel studerat livsförlopp för att förstå kriminella livsbanor. Avhandlingen undersöker huvudsakligen kvalitativt livshistorieintervjuer, främst med män. Carlsson analyserar "hur individer upplever och skapar mening av social stratifikation, och vilken betydelse dessa dimensioner har för deras brottslighet" (ibid., s. 109). Han visar hur intersektionella dimensioner (klass, etnicitet et cetera) samverkar i att skapa en dynamik i den kriminella utvecklingen. Avhandlingen belyser också betydelsen av agens (human agency), vilket förstås som komplext. Det är viktigt att det individuella handlingsutrymmet relateras till de strukturella förutsättningarna som omger det och lagöverträdarens sociala position. Detta gäller inte minst vid uppbrott från kriminalitet. Det är många olika faktorer som samverkar i upprätthållandet av ett kriminellt beteende och därför behövs också många olika förutsättningar för att den kriminella ska vilja bryta från sin kriminella karriär. Det gäller

såväl strukturella förutsättningar (såsom ekonomi och bostad) som individuella (personlig vilja). En annan viktig poäng i avhandlingen är att kriminella livsförlopp bör studeras i ett längre tidsperspektiv då återfall kan ske efter många år. Avhandlingens empiriska fynd och diskussioner är relevanta för min studie, då centrala aspekter i den kriminella karriären relateras till sociala strukturer (bl.a. fattigdom).

3.2 Fattigdom och det kriminella livsförloppet

Här presenteras huvudsakligen kvalitativ forskning, jag bortser från den omfattande forskning som kvantitativt intresserat sig för sambandet mellan fattigdom och kriminalitet.

Nilsson (2002) undersöker i sin avhandling *Fånge i marginalen – Uppväxtvillkor, levnadsförhållanden och återfall i brott bland fångar* fångars levnadsförhållanden utifrån ett resursperspektiv. Detta är en kvantitativ studie där 411 fångar intervjuades. Studien visar på påtagliga skillnader i välfärdsområden mellan fångar och övriga samhällsmedborgare, vad gäller utbildning, sysselsättning, ekonomi, hälsa med mera (ibid., s. 161). Dessutom är missbruk vanligt bland fångar. Det är också fråga om en ansamling av välfärdsproblem, varför skillnaden blir än mer påtaglig när problemen ses sammantagna. Utsattheten visar sig även ha en varaktig karaktär. Nilsson tydliggör att gruppen fångar är marginaliserade, socialt exkluderade och förlorare i välfärdssamhället. Undersökningen visar också att kvinnor i fångenskap är särskilt utsatta. En huvudpoäng i avhandlingen är att individens handlingsutrymme bör ses i sitt strukturbetingade sammanhang och att brott begångna av denna grupp behöver ses mot bakgrund av begränsade resurser och möjligheter.

Nilssons undersökning är relevant för min studie då urvalsgruppen är mycket lik min. De empiriska klagöranden utgör därför också en kontextualisering för denna studie då de tydliggör inom vilket sammanhang jag söker svar på min forskningsfråga. Avhandlingen kan också sägas studera förhållandet mellan fattigdom och kriminalitet och det förras betydelse i det senare.

Lalander (2009) har i sin studie *Respekt: Gatukultur, ny etnicitet och droger* etnografiskt undersökt hur en grupp unga män med chilensk bakgrund i 1990-talets Norrköping sökt respekt och erkännande i en bostadsmiljö som kännetecknas av utanförskap, kriminalitet och droger. Med en empatisk ingång tydliggörs hur männen lever i en gatukultur, en social arena, inom vilken männen söker anta sociala positioner, identiteter och en känsla av

betydelsefullhet. För att hantera känslor av maktlöshet och utanförskap börjar de använda och sälja heroin. Männerna får tillgång till stora summor pengar vilket inger en känsla av makt och att vara någon, samtidigt som flera utvecklar missbruk och en livsstil präglad av utanförskap och marginalisering. Den sociala tillhörigheten i gatukulturen visar sig ha en särskilt stor betydelse för aktörerna. Lalander analyserar männens situation sociologiskt och socialpsykologiskt och anlägger ett intersektionellt perspektiv för att synliggöra processer relaterade till ålder, klass, kön och etnicitet. För övrigt används återkommande idén och begreppet *erkännande* i boken, dock utan teoretisk förankring. Det löper som en röd tråd genom boken.

Trots att studien bär drag som ligger utanför föreliggande studies intresseområde, såsom genusperspektivet och etnografen, handlar den om kriminella livshistorier, subkulturer och utanförskap. Centrala analytiska moment är särskilt intressanta, såsom kriminaliteten som ett sätt för männen att söka erkännande och hantera marginaliseringsprocesser samt låga sociala positioner. Studien intresserar sig även för den fattigdom som följt med som en följeslagare genom det kriminella livsförloppet. Därför använder jag studien för att tolka och förstå min egen empiri.

Svenssons (2007) avhandling *Pundare, jonkare och andra: med narkotikan som följeslagare*, studerar etnografiskt och empatiskt narkomaners vardagsliv i Malmö. Istället för den traditionella frågan varför narkomaner inte slutar missbruka, frågar han varför de fortsätter. Svensson finner då att den narkomana livsstilen, trots elände, hälsoproblem, lidande och död, också innebär relativa fördelar – såsom socialitet, händelserikedom och att leva för dagen. Ett liv utan droger innebär för narkomaner ofta fattigdom, arbetslöshet, ensamhet et cetera, vilket därför kan framstå som ett sämre alternativ till att leva som narkoman. Ständiga försök till återanpassning förstås som ett uttryck för att narkomaner precis som andra vill leva ett vanligt ”Svenssonliv”, med familj, arbete och allmänhetens respekt.

Studien handlar i viss mån om narkomaners *livsförlopp*. Genom ingående beskrivningar och analyser framträder en förståelse av livet som narkoman (och ofta kriminell), vad gäller livsvillkor och sociala identiteter. Då merparten av deltagarna i min undersökning varit narkomaner kan Svenssons studie bidra till en tolkning av livet som avvikare samt återanpassningen och därefter.

3.3 Narrativ kriminologi

Narrativ kriminologi kretsar ofta kring uppbrottet (t.ex. Presser och Sandberg 2015), vilket varit centralt även i denna studie. Livsberättelserna återberättas också under tiden då männen håller på att återanpassa sig. Ett stort antal narrativa studier har gjorts för att förstå uppbrott från kriminalitet (t.ex. Appleton 2010; Bachman et al. 2016; Day 2012; Kirkwood 2016; Liebrechts et al. 2015; Rocque, Posick & Paternoster 2016; Ward & Marshall 2007).

Rekonstruktionen av identiteter förstås i dessa studier som avgörande för att åstadkomma framgångsrika livsförändringar i prosocial riktning. Det handlar om hur individen ersätter en avvikande identitet såsom kriminell och/eller missbrukare med en annan, pro-social identitet. Sådana studier ger stöd åt så kallade *identity theories of desistance (ITD)* (Paternoster & Bushway 2009). I en dansk studie av Søggaard et al. (2016) undersöks hur unga män som bryter från en kriminell livsstil genom narrativa rekonstruktioner transformerar sina maskulina identiteter i en behandlingsverksamhet, för att uppnå beteendeförändringar. I detta är moral centralt.

I Cains (1991) klassiska studie undersöktes narrativt hur alkoholmissbrukare rekonstruerade sina identiteter genom Anonyma Alkoholisters (AA) behandlingsprogram. Cain visade att de gick från att vara drickande icke-alkoholister till icke-drickande alkoholister. Genom att anamma verksamhetens berättelser och logiker förändrade de sin självuppfattning och blev accepterade och inkluderade i AAs gemenskap. De nya livsberättelserna möjliggjorde förändringsprocessen och återhämtningen från missbruk. Verksamhetens förståelser av missbruket som en sjukdom utgör logiker, diskurser och sanningar, vilket Cain kontextualiserar som en del av det samtida västerländska samhällets trend att medikalisera avvikande beteenden. Individernas berättelser är därmed en samhällets berättelse. Narrativa studier om kriminalitet och missbruk är intressanta för mig då de belyser identitets- och meningsskapande processer narrativt, under uppbrotten från avvikande livsstilar.

4 Teoretiska utgångspunkter

För att analysera empirin har jag använt teorierna erkännande av Honneth (2003), stigma av Goffmans (2011), Scheffs (1990) skamteori samt narrativ teori. De tre första ingår i den socialpsykologiska inriktningen symbolisk interaktionism. Jag har valt teorierna för att jag vill förstå socialt samspel och identitetsfrågor. För att förstå fattigdomens betydelse i de före detta kriminellas livsberättelser behöver jag titta på meningsskapande processer, för att det möjliggör en förståelse om samspelet mellan inre och yttre faktorer (jfr Karlsson 2008, s. 136). Teorierna kan möjliggöra en analys och tolkning av fattigdomens och kriminalitetens relationella implikationer där individers självbild, moraliska värde samt aktning är centralt. De tre teoretikernas förståelser av identitet och socialt samspel bygger på gemensamma grundantaganden och passar väl ihop. Gemensamt för samtliga är att individens självbild och identitet formas socialt och ses som centralt i förståelsen om människors handlingar. Teorierna försöker förstå processer relaterat till moraliska värderingar av människors karaktärer och utvecklingen av en positiv social identitet. Narrativ teori (Riessman 2008) har valts för att analysera och förstå intervjuutsagorna som (livs)berättelser. Narrativ teori valdes vid bearbetningen (transkribering) av de första intervjuerna, då intervjuutsagorna gav intryck av livsberättelser. Teorierna om erkännande, stigma och skam valdes däremot efter att allt material transkriberats och kodat en första gång, då empirin visade sig lämplig för detta.

4.1 Erkännande

Kampen om *erkännande* är en teori utvecklad av den tyske socialfilosofen Axel Honneth (2003). Grundtanken är att för att uppnå en personlig identitet med en *positiv självrelation* behöver människor röna ett flerdimensionellt moraliskt erkännande från andra och den som förvägras ett erkännande kan föra en ”moraliskt motiverad konflikt och kamp” för detsamma (ibid., s. 105-107). Erkännande förstås som ett grundläggande mänskligt behov.

Det finns tre former av intersubjektivt erkännande och samtliga anses krävas för en människas välgång och utveckling, vilket Honneth (2003) diskuterar i termer av en positiv självrelation och i förlängningen ett *individuellt självförverkligande*. Erkännandeformerna ligger på olika nivåer och då det handlar om hur den erkändes karaktär uppfattas, bedöms och värderas berör frågan på olika sätt *moral*. Den första typen förknippas med *kärlek* eller *omsorg* och är den mest elementära. Detta kan enbart upplevas i relationer med människor som man delar ett

nära och starkt känslomässigt band med, såsom föräldrar eller livspartner. *Moralisk respekt*, den andra typen, förväntas istället av alla i ett samhälle. Det gäller ett rättsligt erkännande, vilket kan vara i form av ett medborgarskap. Då har man grundläggande rättigheter som delas av alla i en samhällskontext och grundas i handling och delaktighet i samhällslivet. Det kan exempelvis hotas av utanförskap. Den tredje formen av erkännande står för *social uppskattning*, eller *solidaritet*. Detta fås genom individuella moraliska prestationer och förmågor som inom ramen för ett samhälles gemensamma värderingar relateras till ett anseende. Social uppskattning kan inte delas med andra utan tillägnas beroende på säregna prestationer, såsom en persons yrke. Varje typ av erkännande förknippas med utvecklingen av en specifik process i den enskildes självrelation. Erkännandet omsorg möjliggör utvecklingen av *självförtroende*, moralisk respekt inverkar på *självvaktning* och uppskattningen främjar *självuppskattning*.

Enligt Honneth (2003, s. 105-107) är kränkningar och *missaktningar* erkännandets baksida. Det förekommer lika många typer av missaktningar som erkännanden (ibid., s. 102-103). Den moraliska tillräkneligheten missaktas genom allt från kränkningen av fysisk välgång, exempelvis i form av övergrepp, till bedrägerier, att inte bli hälsad på eller stigmatiserad. Sådana missaktningar kan skada den personliga tryggheten och *självvaktningen*. Missaktningar behöver alltså inte vara direkta förolämpningar utan kan även vara förvägrandet av ett erkännande. Detta är en förståelse som tillkommit som en teoriutveckling (Heidegren 2009, s. 43). Missaktningar bryter ner eller förhindrar utvecklandet av en positiv identitet och skam är en vanlig reaktion (Heidegren 2009, s. 76; Honneth 2003).

Honneths teori är bland annat influerad av den amerikanske filosofen George Herbert Mead (Heidegren 2009, s. 27). Det gäller framför allt de grundläggande premisser som Mead skisserar om betydelsen av andras erkännande för individens identitet och internaliseringen av andras värdering av självet. Mead (1976) intresserade sig för det mänskliga subjektets medvetande och jag förstår teoribildningen som något metafysisk då den diskuterar medvetandets tappning och uppbyggnad, inbördes relationer och uppkomst. Teoribildningen används inte direkt i analysen men jag presenterar den här mycket kort för att Honneths teori kan sägas utgå ifrån Meads grundläggande förståelse av självet, självbilden och dess utveckling i socialt samspel. Det centrala för mig är förståelsen om hur vår självbild utvecklas.

Mead (ibid.) delade upp självet i ett *subjekts-* och *objektsjag*. Objektsjaget utvecklas genom perspektiv- och rollövertaganden, dels genom att se på hur personer i vår omgivning betraktar oss och dels genom en generaliserad bild av andra människors och samhällets normer och attityder – den *generaliserade andra*. Det är genom hur vi uppfattar att andra uppfattar oss som vi skapar oss en självbild och handlar därefter. Objektsjaget påverkar vår självrespekt och självbild. Subjektsjaget representerar initiativtagande och fungerar befriande då den hjälper individen att bilda en egen självuppfattning utan den generaliserade andra. Självet är dessutom föränderligt.

Honneths teori utvecklas ständigt och har genomgått väsentliga förändringar sedan den först presenterades på 1990-talet (Heidegren 2009, s. 36-39; Honneth 2002; 2003, s. 15-17). Flera kritiker har bidragit till denna utveckling. En första förändring är att Meads idé om ”jaget” nedtonats till förmån för psykoanalytiskt inspirerade idéer om hur barns tidiga upplevelser av symbios med modern lever kvar och påverkar individen i vuxen ålder. Teorin har även blivit mer av en pluralistisk moralteori, i att den diskuterar moraliska plikt-kollisioner. En annan förändring är att erkännandeformen omsorg fått en historisk utvecklingsdimension i och med en modern institutionalisering av barndomen och det borgerliga kärleksäktenskapet. Honneth har även diskuterat huruvida en ytterligare form av erkännande behövs, en kulturell uppskattning, i relation till identitetspolitik och minoritetsgrupper. En sista utveckling är att fördelningspolitik och konflikter om materiella resurser har förståtts som en fråga om erkännandeordningar – ett sätt att förstå det samtida kapitalistiska samhället. Flera av dessa utvecklingar handlar om hur teorin vidgats till användbarhet i analyser på makronivå vad gäller institutionaliserade erkännandeordningar (Heidegren 2009, s. 83, 115), vilket ligger på en högre analysnivå än föreliggande studie.

Då intervjupersonerna är del av en särskilt missaktad grupp i samhället inbegriper begreppen erkännande, självrelation och missaktning välutvecklade och utförliga beskrivningar av identitetsprocesser typiska för den studerade gruppen (Lalander 2009). Dessa kan bidra till förståelse av fattiga kriminellas identitets- och livsutveckling. Då jag tar ett socialpsykologiskt grepp om livsberättelserna, kan sådana förståelser om socialt samspel och relationella faktorerers betydelse möjliggöra en riklig tolkning av utsagorna

4.2 Stigma

Begreppet *stigma* har sitt ursprung i en gammal grekisk tradition där symboliska märken skars eller brändes in i människors kroppar i syfte att markera en skavank i personens *moraliska* karaktär (Goffman 2011, s. 9). Sådana fysiska tecken kunde signalera att personen till exempel var slav, kriminell eller förrädare, det vill säga en social identitet som väckte obehag och avsky. Goffman är den mest framträdande teoretiker som utvecklat ett interaktionistiskt begrepp av det tidigare kroppsliga kännetecknet, som nu snarare refererar till ett olycksöde. Enligt honom hänvisar termen stigma till en djupt misskrediterande egenskap (ibid., s. 11). Samtidigt förstår han i allt väsentligt egenskapens innebörd utifrån sociala *relationer*. Det beskrivs som en *process* då en person reduceras i den ”normala” personens medvetande, från en fullvärdig människa till att bli mindre mänsklig. Stigma är en *moralisk degradering* som påverkar individens självvärdering och självrelation, då den internaliseras. Känslor av *skam* (eller förlägenhet) kan väckas som en konsekvens av stigmatiseringen (ibid., s. 15). Den stigmatiserade skäms över den oönskade egenskapen, stigmat, skamfläcken. I teorin syns en förståelse om den dynamiska relationen mellan *de normala* och *avvikande*. Teorin kategoriseras vidare som en *stämplingsteori* (Hilte 1996, s. 115, 126; jfr Becker 2006).

Goffman (2011, s. 12) beskriver tre olika typer av stigma. Det första är *kroppsliga missbildningar*. Det andra avser den *personliga karaktären* och gäller personlighetsdimensioner som anses relatera till moralisk otillräcklighet. Exempel är vanföreställningar, viljesvaghet, homosexualitet och arbetslöshet. Att vara fattig är ett annat exempel, vilket Adam Smith (1999) på 1700-talet exemplifierade med skammen av att inte äga en linneskjorta. Det tredje är *tribala* stigma. De avser exempelvis ras-, religions- eller nationstillhörighet. Goffman (2011, s. 12) gör även en distinktion mellan att vara *misskrediterad* och *misskreditabel*. Det förra avser ett tillstånd där stigmat är känt och det senare till att det kanske inte upptäckts. Detta har implikationer för hur den stigmatiserade beter sig. Han har två val: antingen att erkänna sitt stigma och möta konsekvenserna av det eller försöka hemlighålla det och anpassa sig för att passera som ”normal”.

Som kriminell lever man under ett ständigt stigma (Goffman 2011, s. 9, 14). Därför är det svårt att undgå denna teori i en studie som försöker förstå livsförlopp och -berättelser präglade av kriminalitet (och fattigdom). Den teoretiska förståelsen om en moralisk degradering, och

kanske ännu mer intressant, hur den kriminelle aktivt förhåller sig till sitt stigma, är intressant i en analys av livsförlopp präglade av fattigdom och brottslighet.

4.3 Skam

Utifrån ett interaktionistiskt perspektiv beskrivs skam som den emotionen med störst inflytande på vår självkänsla och socialt samspel (Scheff 1990; 1997; Scheff & Starrin 2013, s. 188-189). Skam definieras som ”en gruppbeteckning på en familj av emotioner och känslor, som uppstår då man på något sätt uppfattar sig själv negativt genom den andres ögon”. Det kan ske genom att man uppmärksammas negativt, osynliggörs eller ens personliga förtjänster förbises. En sådan bred definition berör mer än enbart extremt påfrestande tillstånd av till exempel vanära. Det handlar om att bli avvisad, betraktad som ovärdig eller otillräcklig. Skam är vanligt i socialt samspel och kan vara plågsamt.

Stigma och skam är relaterade fenomen, då stigma eller brist på respekt främst är vad som väcker skam (Goffman 2011, s. 15). Skam beskrivs som en moralisk kompass eftersom den signalerar *moraliska överträdelser*. Skammen uppstår i situationer då våra sociala band eller relationer hotas (Scheff 1990, s. 71). Sociala band förstås som grundläggande mänskliga motiv och eftersom emotionerna skam och stolthet signalerar tillståndet på dessa – om de är säkra eller hotade – har de stor betydelse i socialt samspel. Uppstår en diskrepans mellan en individs förståelse av sitt eget beteende och gruppens normer (den generaliserade andre) hotas de sociala banden (ibid.). Skam kan därför reglera vårt beteende på grund av rädslan att göra moraliska överträdelser, då det kan framkalla skam. Vidare kan man skämmas över att skämmas vilket skapar en komplex och svårhanterlig situation. Skam uppfattas dock också som konstruktivt och funktionellt.

Skam relaterar till den sociala ordningen (Scheff & Starrin 2013), då *fattigskammen* är en företeelse som har historiska rötter (Angelin 2009; Angelin & Starrin 2012; Smith 1982). Privilegierade samhällsgrupper har länge haft en nedvärderande och föraktfull syn på de som står längre ner i samhällspyramiden då de betraktas som omoraliska, inte minst på grund av fattigdomen och idén om samhällsparasitism (ekonomiskt beroende, t.ex. socialbidrag) (Sennett 2000, s. 199). När dessa attityder internaliseras av de lägre stående kan det väcka en självgenererad skam. Man skäms över sin underordnade sociala position och status. Skammen skadar individens självkänsla och dess handlingsförlamande funktion kan bidra till att

förstärka underordningen (Scheff & Starrin 2013, s. 186-201). Därmed bidrar skammen i ett vidare perspektiv till att upprätthålla och reproducera sociala problem (exv. fattigdom), liksom ekonomisk och social ojämlikhet (Lister 2004, s. 119).

Scheff & Starrin (2013) skriver om hur en individ kan bete sig skamlöst då han gränslöst, samvetslöst och respektlöst utnyttjar och inkräktar i andras sfär. De menar att individen egentligen då omedvetet skäms djupt. Detta kan med fördel relateras till kriminella personer då många brottshandlingar utgör utmärkta exempel på ”moraliska överträdelser”. Kriminella upplever då påfrestningarna av skam på olika sätt. Då samtliga intervjupersoner varit fattiga, kriminella och missbrukare är det dessutom rimligtvis en fråga om aggregerade, multipla och ömsesidigt förstärkande (stigma- och) skamprocesser.

4.4 Narrativ teori

Narrativ teori är ett teoretiskt förhållningssätt men kan samtidigt sägas vara en typ av metod, dock ligger detta avsnitt under teoridelen då det beskriver mina teoretiska utgångspunkter.

Narrativ teori är teorier om berättelser och berättandet (Johansson 2005, s. 21). Begreppet *narrativ* används ofta synonymt med ordet *berättelse* (Riessman 2008, s. 3), så är även fallet i denna uppsats. Berättelser finns överallt och är en universell mänsklig aktivitet (Bruner 2004; Johansson 2005, s. 16-18, 83; Riessman 2008, s. 4). De möjliggör både tänkande och kunskapsproduktion. Vi skapar mening i våra erfarenheter och det kaotiska ordnas genom berättelser: ”Socialt liv strukturerat som berättelser” (Johansson 2005, s. 18). Vi kommunicerar genom berättelser och de bär en tydlig kulturell prägel. Det är de socialt betingade meningsskapande processerna i berättelser som gör dem samhällsvetenskapligt intressanta (Hydén 1995). Berättelser utgör även sociala handlingar, då berättaren *gör* något i och med berättelsen – han påverkar omgivningen och sin sociala verklighet (Johansson 2005, s. 83; Loseke 2007).

Vad är då berättelser? Det finns en mängd olika narrativa teoretiska traditioner och definitioner (Hydén 2008, s. 90-91; Johansson 2005, s. 20, 121). Forskningsfältet beskrivs vara i ett anarkistiskt tillstånd kännetecknat av begreppsförvirring och tvärvetenskaplighet. En allmän och vid definition av berättelser är: ”en grundläggande form för att uttrycka, formulera och förmedla erfarenheter och kunskaper” (Hydén 1995, s. 196). Viktiga kännetecken för en

berättelse är *händelser, sammanhanget, kausalitet* och att de *upplevs av någon* (Hydén 1997, s. 20-23). En berättelse byggs upp av flera händelser som är förbundna på något sätt och över *tid*. *Intrigen*, det vill säga handlingens och berättelsens poäng eller budskap, är det som karakteriserar berättelsen som helhet. Sammanhanget har stor betydelse för en berättelse då de är målmedvetna, strategiska och funktionella, i att de produceras i syfte att påverka omgivningen på ett visst sätt (Riessman 2008, s. 8-9). Vidare har berättelser ofta en särskild *moralisk innebörd* (Hydén 1995; Johansson 2005, s. 16). Livsberättelser har fått mycket uppmärksamhet inom berättelseforskning. Här är menings- och identitetsskapande processer centralt, då våra erfarenheter genom narrativet tillskrivs mening och narrativa identiteter konstrueras (ibid., s. 23; Johansson 2005, s. 84; Loseke 2007).

Narrativ teori och forskning är en kvalitativ forskningstradition som fokuserar på språket (Hydén 1997, s. 16; Johansson 2005, s. 18). Här görs en grundläggande distinktion mellan två olika sätt att studera berättelser. Historiskt sett har livshistorieforskningen skiftat från det ena till det andra. Forskningen var tidigare naturalistisk och realistisk, i att den intresserat sig för berättelsen som en direkt avspegling av en faktisk händelseprocess som människor levte (Hydén 1997, s. 11, 16-17; Johansson 2005, s. 215-222; Riessman 2008, s. 14). Frågan var *vad* och innehållet i berättelsen var det väsentliga. Man frågade sig hur livet bakom berättelsen faktiskt hade sett ut. Man försökte genom berättelsen komma åt en förmodat opåverkad objektiv verklighet. Från 1960-talet och framåt ser vi ”den språkliga vändningen”, då man började intressera sig för berättelserna i sig (Johansson 2005, s. 83). Fokus ligger i den mer moderna inriktningen i stället på *hur*, det vill säga berättelsernas organisering och form. En omfattande kritik har riktats mot det naturalistiska perspektivet som beskrivits som ”naiv realism” (Johansson & Öberg 2008, s. 79). Det tidigare vanliga begreppet *livshistoria* har i mångt och mycket numera ersatts av *livsberättelse*, vilket indikerar en mer konstruktionistisk förståelse (Riessman 2008, s. 13). Som Johansson och Öberg (2008, s. 79) uttrycker det: ”En berättelse kan aldrig bli en redogörelse om ett liv som det faktiskt var, utan är alltid en del av en pågående konstruktion av historien, kulturen och jaget.”.

Ett viktigt grundantagande är att ”en och samma berättelse kan återberättas på många olika sätt” (Hydén 1997, s. 22). Det innebär att berättelser betraktas som mer än en direkt återspeglning av en social verklighet. Jag har valt ett narrativt angreppssätt för att empirin visat sig bära tydliga narrativa drag och min narrativa positionering ligger i det konstruktionistiska angreppssättet som beskrivits ovan (fokus på hur snarare än vad). Intervjuutsagorna utgör

berättelser som formats utifrån det sammanhang de producerats i (se avsnitt ”5.4 Studiens resa: sakfrågan och narrativet”).

5 Metod

5.1 Forskningsansats

Detta avsnitt syftar till en vetenskapsteoretisk positionering av studien i förhållande till olika samhällsvetenskapliga forskningstraditioner. Den ontologiska utgångspunkt (världsbild) som studien huvudsakligen utgår ifrån är *konstruktionism*¹ (Aspers 2011, s. 29; Bryman 2011, s. 36). Konstruktionism ställs ofta i motsats till *objektivism* och innebär att sociala företeelser betraktas som socialt konstruerade, alltså att de skapas, omformuleras och befinner sig i kontinuerlig förändring. Föreställningen om en objektiv verklighet är då tämligen ointressant. En sådan utgångspunkt ska dock inte drivas hur långt som helst. Konstruktionism inrymmer variationer. Min ontologiska utgångspunkt, likt en stor del av dagens samhällsvetenskapliga forskning (Eliasson-Lappalainen et al. 2008, s. 24), kan beskrivas som en mellanposition mellan objektivism och konstruktionism. Det beror på att konstruktioner här anses utgöra en del av en objektiv verklighet, oberoende av människan. Varje kultur utgår ifrån vissa grundantaganden kring verkligheten. Dessa får en social innebörd och kanske även statusen av en objektiv verklighet då de ”tillskrivs en objektiv existens” (Sahlin 2013, s. 137). *Objektivism* och *konstruktionism* kan således betraktas som komplementära (Loseke 2003, s. 13). Denna studie har en konstruktionistiskt präglad ontologisk utgångspunkt i att den inte betraktar existensen av en opåverkad objektiv verklighet utan snarare betydelsen av subjektiva tolkningar och sociala konstruktioner (ibid., s. 8-10), i form av meningsskapande processer i socialt samspel.

Av ovanstående följer att mina epistemologiska utgångspunkter (kunskapsteori) återfinns i den *hermeneutiskt-fenomenologiska* traditionen (Bryman 2011, s. 32-35). Denna kunskapsuppfattning kännetecknas av att vara ett *tolkningsperspektiv* (interpretativism), vilket innebär ett intresse för den subjektiva innebörden och meningsskapandet i sociala företeelser (ibid.; Thurén 2013, s. 108-110). Det är människors egna tolkningar av en verklighet som står i fokus, samtidigt som dessa tolkas av forskaren (eller studenten) själv. Vidare undersöks *förståelse* av fenomen snarare än *förklaringar* (Aspers 2011, s. 40). I denna studie står de före

¹ Det verkar inte råda någon enighet gällande en eventuell betydelseskillnad mellan begreppen *konstruktionism* och *konstruktivism*, vilka både är översättningar från engelskans ”*constructionism*” (Sahlin 2013, s. 131). Jag väljer här att använda den första versionen, eftersom det är en mer direkt översättning av det engelska begreppet.

detta kriminellas erfarenheter och tolkningar i centrum. Eftersom såväl händelseförloppet och livsberättelsen studeras betonas både sakfrågan, kontexten och intervjupersonernas inre livsvärld.

Denna vetenskapsteoretiska positionering är naturligtvis inte problemfri, utan utgör snarare en grov perspektivsättning i syfte att tydliggöra mina utgångspunkter. Jag menar likt en del forskare att filosofiska betänkligheter inte behöver ”lösas” för att rättfärdiga en vetenskaplig studie (Jacobsson 2008, s. 166-168). Utgångspunkterna medför dock vissa begränsningar och påverkar oundvikligen forskningsprocessen. Subjektiva utsagor och perspektiv studeras, istället för att göra anspråk på en viss ”objektiv sanning”. Jag kan således inte dra slutsatser av typen ”fattigdom leder till kriminalitet, utan kan snarare resonera kring den betydelse upplevelser av fattigdomen haft för männen i studien, deras tolkningar och hur dessa kan förstås.

5.2 Forskningsstrategi

Samhällsvetenskaplig forskning brukar delas upp i två spår: kvantitativ och kvalitativ (Bryman 2011, s. 20). Uppdelningen är problematisk, då den är vilseledande och tappar fokus från vetenskapssamhällets gemensamma och grundläggande svårigheter kring vetenskaplig kvalitet (Jacobsson 2008, s. 163; Levin 2008, s. 38; Åsberg 2001). Uppdelningen är trots detta användbar i en metodologisk positionering (Ahrne & Svensson 2011, s. 11).

Jag anser en kvalitativ forskningsstrategi (Aspers 2011, s. 14; Bryman 2011, s. 349) vara lämpligast i förhållande till mitt syfte, för att jag vill studera individers subjektiva tolkningar av en social verklighet. Snarare än att kvantifiera fenomenet, vill jag förstå ord, meningsskapande, känslor och upplevelser, genom närhet och djup (Ahrne & Svensson, 2011, s. 12; Bryman 2011, s. 355, 371). Kvalitativ forskning har ofta ett induktivt förhållningssätt och är således teorigenererande (Bryman 2011, s. 40). Kvalitativa ansatser ger även ett stort utrymme för *tolkning* av empirin (ibid.). Kvalitativa och kvantitativa inriktningarna kompletterar varandra och det innebär också att de på egen hand har sina begränsningar (Ahrne & Svensson 2011, s. 11). Exempelvis kan inte kunskap baserad på mätningar uppnås, av till exempel i vilken utsträckning fattigdom spelat roll i intervjupersonernas liv.

5.3 Tillvägagångssätt

5.3.2 Intervjuer

Jag har gjort åtta stycken enskilda semistrukturerade intervjuer av en öppnare form, med fokus på livsberättelser. Jag har använt en intervjuguide med en uppsättning teman och frågor kopplade till undersökningens fokus, relationen mellan fattigdom och kriminalitet. Efter hand som studiens fokus förändrats har jag även reviderat och justerat intervjuguiden. Då ett par intervjuer genomförts blev det tydligt att intervjuutsagorna var organiserade efter olika livsfaser, vilka tillsammans bildade en större helhet i form av livsberättelser. Därför började jag då ta ett narrativt grepp om intervjuerna och valde att justera intervjuguiden så att den också var uppdelad enligt livsfaser, se mer om detta under ”5.4 Studiens resa: sakfrågan och narrativet”. Intervjuguiden har uppdaterats två gånger och därför finns tre versioner. Den senaste är uppdelad i livsfaser medan den första inte är det (se Bilaga 9.2). Intervjuguiden har jag dock använt mindre än planerat, för att jag mer eller mindre kunnat den utantill. Intervjupersonerna har lämnats stor frihet att utforma sina svar på egen hand. Utsagorna har visat sig vara uppdelade enligt olika livsfaser varför jag kommit att betrakta dem narrativt, som livsberättelser (Johansson 2005, s. 213-214). Livsberättelser definieras som ”muntligt förmedlade berättelser om en människas liv”. Relationen mellan fattigdom och kriminalitet har gestaltat sig olika i olika livsfaser och därför har intervjuer med ett livshistoriskt perspektiv varit nödvändigt för att förstå forskningsproblemet.

Eftersom ambitionen har varit för mig att utgå ifrån intervjupersonernas erfarenheter och reflektioner har jag försökt vara följsam och flexibel som intervjuare. När jag fått intrycket att respondenterna avvikit från studiens kärnpunkter har jag inte protesterat utan istället lyssnat och ställt följdfrågor, för att även sådant kan visa sig vara relevant i ett senare skede. Ett brett och öppet tillvägagångssätt i mitt sökande efter svar på frågor har underlättat för intervjupersonernas egna perspektiv och narrativ att framträda. Det har också medfört att deltagarna styrt intervjuernas och studiens riktning (inom ramen för ämnet). Specifika frågor hade istället bringat specifika svar men då hade jag missat det säregna i deltagarnas egna narrativ. Trots en stor variation i berättelserna finns tydliga gemensamma teman och många olikheter kunde kodas under gemensamma huvudkategorier på en högre abstraktionsnivå. Intervjuerna gjordes under ungefär en och en halv månads tid. De har genomförts på olika platser. Tre intervjuer har hållits på kontoret i en av KRIS (Kriminellas Revansch i Samhället)

föreningslokaler, två i ABFs (Arbetarnas Bildningsförbund) reception och ett konferensrum, en i ett grupprum på Lunds universitet, en annan i ett allmänutrymme på ett studentboende och den sista hölls i ett samtalsrum på en caféverksamhet. I de flesta fall föreslog deltagarna plats för intervjuerna, medan universitetets och studentboendets lokaler var mina förslag. Intervjuernas längd mätt i antal minuter har varierat stort, från en på cirka trettio minuter, till några omkring en timme och andra mellan två och tre timmar. Tidsramarna bestämdes inte på förhand utan avgjordes utifrån hur mycket intervjupersonerna hade att berätta.

5.3.3 Urval

Studien har genomförts på mikro-nivå med en liten och begränsad grupp intervjupersoner (8). Antalet intervjuer anses rimligt för att kunna besvara forskningsfrågan eftersom det genererat ett relativt omfattande transkriberat material. Studien är inriktad på en viss grupp, nämligen nyligen återanpassade, före detta kriminella män. Sex av åtta intervjupersonerna uppgav sig ha levt nyktert, drogfritt och legalt i fyra till sex år. De andra två är uppe i fyra och sex månader och har under det senaste decenniet gjort flera uppbrott med uppehåll i perioder. Samtliga har alltså haft mycket tid till reflektion, vilket gynnar studien då livsberättelserna rymmer mer genomtänkta reflektioner.

Begreppet *återanpassade* kan vara problematiskt, då det signalerar att en legal och prosocial livsstil utgör någon slags normativ mittpunkt och vad som *bör* anpassas till, medan andra livsstilar inte tycks vara eftersträvansvärda nog att anpassas till. Ordet används ändå i uppsatsen för att ett sådant normativt ställningstagande är högst centralt i intervjuutsagorna – männen har ju aktivt valt att åter anpassa sig, för de tycker att det är bra.

Jag har gjort ett könsbestämt urval för att forskning om livsvillkor och motiv till brottslighet uppvisar könsbetingade skillnader (Silvestri & Crowther-Dowey 2016). Åldersspannet är brett och sträcker sig från 32 till 63 år. Sex intervjupersoner är i femtio- och sextioårsåldern medan två är i trettioårsåldern. Jag övervägde att enbart intervjua medelålders män men på grund av svårigheter att hitta intervjupersoner har även andra intervjuats. Åldersvariationen kan tyckas vara ett metodologiskt problem. Intervjuutsagorna speglar deltagarnas perspektiv vilket påverkas av deras ålder, eftersom åldern relaterar till livssituation, social position och personlighetsegenskaper med mera. Gruppen är således heterogen. Däremot är människors erfarenheter och narrativ i ett flertal avseenden snarlika i att de uppvisar tydliga gemensamma

drag. Exempelvis har samtliga intervjupersoner avtjänat fängelsestraff och har erfårit ett starkt utanförskap och påtagliga resursbrister. De två yngre männens livsberättelser visar i väsentliga avseenden liknande mönster och teman i förhållande till frågan om fattigdom och kriminalitet (skillnader förekommer dock också). Centrala kvaliteteter återfinns i samtliga berättelser vilket knyter samman deltagarna till en homogen urvalsgrupp. Även forskning som visar på den påtagliga och bestående utsatthet som urvalsgruppen lever under (jfr Nilsson 2002) är en gemensam nämnare som binder ihop urvalsgruppen.

Urvalsgruppen har erfarenhet av en viss typ av brottslighet. Begreppet kriminalitet är brett och inrymmer många olika typer av brottslighet. Jag har avgränsat mig till personer med erfarenhet av både fattigdom och kriminalitet, då syftet är att förstå relationen mellan de två. Detta har gjorts genom att erfarenhet av fattigdom samt *egendomsbrott* varit kriterium för att kunna delta i studien. Egendomsbrott är enligt Nationalencyklopedin (2016) detsamma som förmögenhetsbrott och definieras som en ”sammanfattande benämning på brott som innebär ekonomisk skada för någon”. Som exempel ges stöld, bedrägeri och förskingring. Det gäller alltså en omfattande kategori brott som vanligtvis även inrymmer inbrott, skadegörelse, snatteri med mera (SCB 2011). Egendomsbrott är inte den enda typen av brott som kan fånga människor som levt fattigt och kriminellt, men det var *ett* sätt för mig att skala bort andra människor. Den huvudsakliga delen av urvalsgruppens brottslighet kan vidare karaktäriseras som traditionell brottslighet, det vill säga brott som ofta begås av fattiga och socialt utslagna människor (Sarnecki 2009, s. 349).

Kriminalitet och missbruk hänger ofta ihop (Hammersley 2008). Missbruk relateras till vissa specifika typer av brott, ofta sådana som aspirerar till ekonomisk vinning, framför allt egendomsbrott (Etnorf & Winker 2008; Goldstein 1985). Det handlar om *driftande*: ”att skaffa pengar genom relativt småskalig kriminell verksamhet, till exempel drogförsäljning på gatunivå eller häleriverksamhet. Missbrukare kan drifta för att kunna köpa eller byta till sig droger.” (Lalander 2009, s. 281). Samtliga i urvalet har brukat och sålt/förmedlat narkotika, om än i olika utsträckning. Merparten, framför allt de äldre männen, kan klassificeras som tyngre narkomaner och deras brott har syftat till att skaffa pengar för att förse ett missbruk. De två yngre männen lyckades däremot återanpassa sig långt innan de hunnit utveckla ett jämförbart missbruk. Tendenser till driftande syns dock även hos en av dessa. Trots variation i ålder och livsstil syns ett gemensamt drag i motivet – pengar. En av intervjupersonerna uppger detta som det huvudsakliga brottsliga motivet.

Jag har tagit kontakt med fältet på olika sätt. Jag har kontaktat två ideella kamratföreningar för människor med erfarenhet av missbruks- och kriminalitetsproblematik, nämligen KRIS och RFHL (Rättvisa, Frigörelse, Hälsa, Likabehandling). Jag har besökt deras föreningslokaler i en stad här i Skåne, med informationsbrev (se Bilaga 9.1) och efterfrågat intervjupersoner. När jag läste Socionomprogrammet på Lunds Universitet kom jag i kontakt med brukare av sociala hjälpinsatser. Jag kontaktade en av dessa och fick en positiv respons. Jag fick hans kontaktuppgifter av den tidigare kursföreståndaren. Han har tidigare varit medlem i KRIS och andra ideella föreningar. Genom en av intervjupersonerna från RFHL fick jag kontakt med en annan som är aktiv i föreningen X-Cons (Ex-Convicts, före detta straffångar). Den sista deltagaren fick jag kontakt med via KRIS, där han tidigare varit medlem men numera vistas på en caféverksamhet för människor i utanförskap.

Intervjupersonerna har alltså sökts med hjälp av flera urvalstekniker. Ett målstyrt urval (Bryman 2008, s. 434) har gjorts då jag strategiskt sökt och valt deltagare utifrån min forskningsfråga och på förhand uppställda kriterier (t.ex. män och erfarenhet av egendomsbrott). Jag har även gjort ett snöbollsurval då studiedeltagare hjälpt mig få kontakt med andra. Då representativitet är oviktigt i studien har urvalsteknikerna egentligen inte någon särskild betydelse och utgör såvitt jag kan se inget hinder i besvarandet av forskningsfrågorna. Efter ett visst antal intervjuer visade det sig att samtliga deltagare var män äldre än trettio år och då lät jag fortsättningsvis det bli den lägre åldersgränsen.

Sammantaget har fem personer intervjuats som har eller har haft anknytning till KRIS, två till RFHL och en till X-Cons. Samtliga åtta har alltså varit aktiva i ideella kamratföreningar vilket spelat en väsentlig roll i deras återanpassning.

Tabell 1. Här listas intervjupersonerna och deras ålder (fingerade namn)

Intervjuperson	Namn	Ålder
1	Emil	36
2	Jowan	57
3	Harry	57
4	Rickard	55
5	Ali	32
6	Adem	55
7	Lars	61
8	Dejan	63

5.3.4 Bearbetning och analys av empiri

5.3.4.1 Transkribering

Intervjuerna har spelats in med diktafon och transkriberats (Bryman 2011, s. 428). Enligt Riessman (1997, s. 45-46; 2008, s. 103) kan transkriberingar göras på olika sätt beroende på studiens syfte och typen av narrativ analys. Under transkriberandet har jag blivit varse om att det knappast är en oproblematisk process. Att producera text från talspråk innebär en översättning där forskaren är aktiv medskapare till det skrivna materialet. I transkriberingen ingår ett stort antal tveksamheter, metodologiska överväganden och ställningstaganden (ibid.). Jag har många gånger blivit osäker när jag transkriberat och behövt stanna upp och fundera. Det visar på det tolkningsutrymme som finns i processen och varför det skrivna materialet inte direkt avspeglar vad som sagts och hur. Någon annan hade troligtvis transkriberat materialet delvis annorlunda. Till exempel har jag tagit beslut om var meningar ska delas upp, då pauser mellan ord kan vara olika långa. I dessa fall har jag försökt avgöra vad som rimligtvis kan vara en paus lång nog för att beskrivas som ”..”, ett mellanslag (” ”) eller en enkel punkt (”.”). Jag har försökt behålla talspråk så långt som möjligt för autenticitetens skull såsom att skriva ”asså” och ”nä” istället för ”alltså” och ”nej”, förutom när jag upplevt att det påverkar läsvänligheten. Då har jag exempelvis skrivit om ”de” till ”det”. Uttryck som ”öööh” och ”äe!” har jag försökt fånga i bokstäver så nära som möjligt. Jag har valt att inte skriva ut ett stort antal ”mm” och ”ja” som jag själv sagt under tiden intervjupersonen pratar, vilket jag sagt för att visa att jag lyssnar, förstår eller instämmer. Hade jag skrivit ut allt sådant hade citaten hackats sönder och gett intryck av ständiga avbrott. Det betyder att jag ”städad upp” transkriberingarna (Riessman 2008, s. 57).

Jag har varit mer aktiv som intervjuare än vad citaten ger intryck av. Jag är medveten om att detta påverkat intervjupersonerna och att jag medverkat i produktionen och konstruktionen av materialet (Riessman 2008, s. 58). I skriven text försvinner naturligtvis även tonfall, kroppsspråk och annat vilket innebär att det skrivna ordet kan tolkas på flera olika sätt. Trots tolkningsutrymmet tror jag att jag lyckats transkribera intervjuerna på ett sådant sätt att det är möjligt att göra en rimlig tolkning av essensen i vad intervjupersonerna försökt förmedla.

Olika typer av transkriberingar ”öppnar olika tolkningsmöjligheter” (Riessman 1997, s. 48). Riessman ger flera exempel på transkriberingar där mycket omsorg läggs ner i att tydliggöra de kommunikativa element som vanligtvis ”städas” bort i kvalitativ forskning. Detta arbetsätt

är kanske mer vanligt i strukturell narrativ analys (återkommer till detta). Jag har inte gjort detta för att jag inte gör den typen av analys. Tyngdpunkten ligger här istället på det *tematiska innehållet* och inte på detaljer i språklig framställning. Därför kan studiens transkriberingar anses vara tillfredsställande.

I narrativ litteratur förekommer en uppfattning om att intervjuutsagor och forskarens transkriberingar bör betraktas som två helt olika berättelser (Hydén 1997, s. 25; Riessman 1997, s. 57-59). Dessutom betraktas forskarens tolkningar som ytterligare ett led i processen vilket landar i en helt ny berättelse. Enligt min uppfattning indikerar sådana resonemang en dimension av godtycklighet i forskningsresultaten. Det är att dra det narrativa perspektivet till sitt yttersta. Jag förhåller mig till sådana resonemang genom att argumentera för att den i så fall ”nyskapta” berättelsen ändå är ”sociologiskt intressant” (Karlsson 2008, s. 137) och genom att jag snarare *integrerar* ett narrativt perspektiv än att göra en renodlad och regelrätt narrativ analys. Jag menar att det i transkriberingarna och mina tolkningar visst finns essentiella dimensioner som kan relateras tillbaka till intervjupersonernas inre tolkningsprocesser samt livshistoria. Jag vill tro att detta är ett mer balanserat perspektiv på narrativ teori i förhållande till just min studie. Att berättelserna relateras till teori stärker också substansen i tolkningarna.

5.3.4.2 Kodning och abduktion

Mitt angreppssätt vad gäller relationen mellan empiri och teori kan varken beskrivas som renodlat induktivt eller deduktivt. Snarare har studien präglats av *abduktion* vilket har drag av de båda (Alvesson & Sköldberg 2008, s. 55-56; Svensson 2011, s. 193). Abduktion ska dock inte förenklas till att förstås som en enkel ”mix” av de två inriktningarna. Den innebär ett helt annorlunda arbetssätt med säregna moment. Abduktion kännetecknas av en alternering mellan teori och empiri under forskningsprocessen. Både teori och det empiriska tillämpningsområdet utvecklas i processen. Abduktion syftar till *förståelse* snarare än *förklaring* (jfr studiens hermeneutiska ansats).

Innan materialinsamlingen var jag redan bekant med vissa av de tillämpade teorierna, nämligen stigma och skam (jfr Alvesson & Sköldberg 2009, s. 4). Under datainsamlingen har jag insett att materialet kan karaktäriseras som narrativ. Därför har jag läst och integrerat narrativ teori i min fortsatta datainsamling. Det första steget i analytiskt arbete var en första, förhållandevis öppen kodning av materialet (Bryman 2011, s. 514-515). Denna var inte öppen

i strikt mening eftersom jag redan var bekant med en del tidigare forskning och teorier, men jag lät inte dessa vara styrande. Därefter har jag operationaliserat centrala begrepp ur narrativ teori och gjort en ny kodning. Det har genererat kategorier och mönster relaterat till moral och identitet. Dessa teman väckte i sin tur en nyfikenhet om teorin om erkännande. Då läste jag och lät mig inspireras av densamma, tillsammans med stigma och skam. Efter teoriinläsningen har jag återgått till materialet och gjort ännu en, mer fokuserad och konceptuellt inriktad kodning. Teoretiska begrepp relaterades nu till koderna och relationerna mellan dessa för att förstå vad som kunnat utläsas om relationen mellan fattigdom och kriminalitet. Då har nya mönster och förståelser vuxit fram. Jag har upprättat kodschema med koder på olika nivåer (Aspers 2011, s. 174). Det som skiljer mitt arbetssätt från Alvessons och Sköldbergs abduktiva modell (2008, s. 55-56) är att jag inte sökt förfina teorierna.

Precis som transkribering utgör kodningsarbete ingen automatisk eller ”naturlig” process (Bryman 2011, s. 514-515). Det är snarare ett analytiskt moment eftersom jag selekterat och tolkat utifrån vad jag bedömt vara väsentligt. Materialet skulle kunna koda på många olika sätt. Det gäller inte minst den teoridrivna, fokuserade kodningen.

5.3.4.3 Det narrativa analysarbetet

Narrativ metod handlar om hur man samlar in och analyserar berättelser (Johansson 2005, s. 21, 23). Centralt här är menings- och identitetsskapande processer. Tolkande verksamhet utgör kärnan i narrativ forskning, vilket sker i två steg – forskaren tolkar berättarens tolkningar (ibid., s. 27). Typiskt för narrativ analys är att den bygger på berättelser där händelseförloppet återges och görs en poäng av (Riessman 2008). Det finns en mängd olika narrativa metoder.

Kodningsarbetet har varit narrativt i och med att jag använt vissa centrala narrativa begrepp och betraktat intervjuutsagorna som berättelser. Jag sökte efter fraser och mönster som kunde koda under dessa begrepp. Vissa begrepp framträdde som särskilt aktuella i förhållande till empirin, såsom identitet, moral, funktioner och sammanhang, narrativa strategier, mästarberättelser och karaktärer. Detta har genererat centrala teman och mönster i berättelserna, empiriska fynd som jag tolkat med hjälp av samma (icke-narrativa) teorier som jag använt i övrig analys.

Trots att jag vid studiens början inte haft en tanke på narrativa analyser har jag funnit angreppssättet användbart. Det har gjort det möjligt för mig att se framträdande mönster och strukturer i livsberättelserna – såsom *moraluppgraderingar* och *identitetsrekonstruktion*. Empirin har helt enkelt varit lämplig för en narrativ analys och därför har jag låtit arbetsprocessen influeras av denna metodologiska inriktning. Om jag istället enbart skulle studera intervjuutsagorna som direkta avspeglings av hur relationen mellan fattigdom och kriminalitet gestaltat sig i människans liv – naturalistiskt (Riessman 2008, s. 13-14) - skulle jag troligen blivit vilseledd och fått en mindre djupgående och nyanserad förståelse. För att kunna förstå relationen och sakfrågan har jag behövt betrakta skildringen som färgad av människans nuvarande perspektiv. Jag har behövt titta på hur sakfrågan beskrivs och varför samt se berättelsen i sitt sociala sammanhang. Berättelsen ser jag som en konstruktion som relaterar till ett verkligt händelseförlopp. I dessa resonemang syns en föreställning om att realitet och konstruktion skulle vara skilda företeelser. Så behöver inte vara fallet. Detta diskuteras vidare under ”5.5 Trovärdighet”. Hade jag å andra sidan enbart gjort en narrativ analys hade jag gått miste om värdefulla insikter om sakfrågan. Det är svårt att studera det ena utan det andra och därför har jag varken utgått ifrån ett renodlat naturalistiskt eller konstruktionistiskt angreppssätt (Johansson 2005, s. 215-216). För att göra bästa möjliga analys har jag kombinerat två analytiska fokus – på hur livet var och hur människor skapar mening i det (Bryman 2011, s. 530).

Det finns olika typer av narrativa analyser (Riessman 2008). Det som jag gjort liknar mer en *tematisk analys*, vilket är den vanligaste metoden. Här ligger intresset på innehållet i narrativet, på *vad* som sägs snarare än *hur*. Jag har arbetat narrativt genom att först koda berättelserna utifrån dess huvudsakliga innehåll. Med andra ord har jag skiftat fokus från livshistorierna och händelseförloppen till de centrala element som berättelsen är uppbyggd av. Till exempel diskuterades värderingar mycket. Istället för att titta på dessa intresserade jag mig för varför värderingar i sig var ett återkommande tema i berättelsen. Jag skapade ett kodschema över ett antal sådana relevanta teman som den kollektiva livsberättelsen bestod av. Dessa teman utgjorde den ”inre” strukturen i berättelsen. De *var* berättelsen. Samtidigt kunde jag se hur resonemangen handlade om en förändringsprocess - hur intervjupersonerna förändrat sina värderingar. I nästa steg kategoriserade jag dessa ”processuella” koder och genererade då huvudkategorin *moral*. I ett narrativt perspektiv är det mer intressant att en intervjuperson berättar att han eller hon genomgått en moraluppgradering än om så faktiskt skett. Jag tolkade vidare det som att de i livsberättelserna rekonstruerade sina identiteter.

Slutligen applicerade jag teorin om erkännande på dessa begrepp. (Det narrativa analysarbetet och analysen av sakfrågan var dock i allt väsentligt sammanflätade processer.)

Jag försökte även reducera de åtta narrativen till ett par typberättelser för att kunna presentera materialet på ett lättöverskådligt sätt och identifiera övergripande narrativa element och logiker. Trots stora ansträngningar lyckades jag inte med detta eftersom de individuella berättelserna inkorporerar olika logiker i ett och samma narrativ. Därför var det svårt att särskilja och utkristallisera några få typberättelser. Jag har istället beskrivit typiska berättelseinslag, av hur männen förstår och kommunicerar de olika livsfaserna och analyserat dessa. Arbetssättet visade sig vara mer hållbart och rimligt i förhållande till empirin.

5.3.4.4 Livsfaser

Intervjuutsagorna framstod som livsberättelser eftersom de kretsade kring olika livsfaser (jfr Carlsson 2014, s. 98). De var kronologiskt ordnade även om intervjupersonerna hoppade fram och tillbaka mellan olika faser i intervjun. De återgav exempelvis erfarenheter och resonemang kring barndomen. Huvudsakligen fyra livsfaser framträdde i materialet och jag har därför också kodat enligt dessa. Att betrakta intervjuutsagorna som livsberättelser är också ett narrativt arbetssätt (Hydén 1997, s. 24). Faserna benämnde jag *begynnelsefasen*, *den kriminella livsstilen*, *exodus* och *nyorienteringsfasen*.

Omstruktureringen av intervjuutsagorna innebär en rekonstruktion av datamaterialet (Mishler 1997, s. 76). Detta är vanligt inom livsberättelseanalys och innebär att både livsfaserna och livsberättelserna är mina egna konstruktioner. Faserna utgör i viss mån förenklingar och bör således inte förstås som definitiva. Exempelvis syftar den fjärde fasen, nyorienteringsfasen, till tiden efter exodus (uppbrottet) men männen håller fortfarande på att återanpassa sig – med deras egna ord: ”ett projekt på livstid”. Samtidigt kan de återfalla i kriminalitet. Då är det tvivelaktigt huruvida männen borde anses befinna sig i en nyorienteringsfas. Dock har deras livssituationer förändrats väldigt mycket sedan uppbrottet.

Att hitta gemensamma koder och jämföra dessa mellan olika narrativ är en typ av systematisk komparation, vilket jag gjort då jag delat upp livsberättelser och jämfört olika faser. En nackdel med detta arbetssätt är att det innebär en fragmentisering av data (Riessman 2008, s. 12). Citat plockas ur dess ursprungliga sammanhang och det ”narrativa flytet” äventyras. Trots sådana problem har jag delat upp narrativen, för att kunna bearbeta materialet

systematiskt och för att faserna framstod ”naturligt” i livsberättelserna – det blev mer empirinära så. Jag har samtidigt även analyserat livsberättelserna i sin helhet och då sett övergripande narrativa strukturer som knyter ihop de olika faserna i de individuella berättelserna.

5.3.5 Litteratursökning

För att hitta tidigare forskning har jag huvudsakligen använt Lunds Universitets egen sökfunktion till bibliotekens samlade resurser *LUBsearch*. Följande sökord har använts, i olika kombinationer: *fattigdom*, *poverty*, *krimin**, *narrativ**, *livsberättelse*, *livshistoria*, *identit**, *kriminella karriär**, *criminal career*. Mycket litteratur har också hittats genom hänvisningar i böcker och artiklar.

5.4 Studiens resa: sakfrågan och narrativet

Det här var inte tänkt som en narrativ studie från början. Vid startpunkten var jag mer intresserad av sakfrågan, alltså relationen fattigdom och kriminalitet, vilken jag ville förstå genom att studera livshistorierna om männens före detta kriminella liv. Som svar på mina frågor fick jag dock livsberättelser. Under undersökningsprocessen valde jag då att vidga mitt intressefokus från sakfrågan till att även vilja förstå narrativen. Undersökningen genomgick en förändringsprocess, en resa, som i viss mån liknar den resa som livshistorieforskning genomgått det senaste århundradet (se avsnitt ”4.4 Narrativ teori”). De första intervjuerna uppfattade jag mer eller mindre naturalistiskt. Efter hand som jag intervjuade och transkriberade blev jag dock varse om att utsagorna var ordnade efter framträdande och återkommande faser som till exempel in- och utträdet ur kriminalitet. Utsagorna tog med andra ord formen av berättelser, där olika händelser relaterats till varandra i en logisk sekvens och med en tydlig temporal dimension (Hydén 1997, s. 20-22; Riessman 2008, s. 10). Så småningom intresserade jag mig även för livsberättelsernas narrativa element och relationen mellan berättelsen och den kontext inom vilken den produceras. Utsagorna var dessutom upplagda enligt vissa berättelselogiker. De utgjorde snarare efterkonstruktioner, än direkta vägar in i intervjupersonernas erfarenheter och verklighet. Jag betraktar därför numera livsberättelserna som konstruktioner som bygger på vissa logiker och som samtidigt kan generera kunskap om samhället och ”verkligheten”. I takt med att min förståelse av berättelserna förändrades anpassade jag också studiens fokus. Eftersom jag dock bibehållit

mitt intresse för sakfrågan har jag inte övergått från ett fokus på *innehåll* till *form* (Johansson 2005, s. 220). Fokusområdet har snarare vidgats för att inkludera de båda.

Förståelsen av intervjuutsagorna som narrativ växte gradvis fram, men särskilt i anslutning till vissa specifika situationer. Jag ska ge några exempel. Vid ett tillfälle då en intervjuperson under ett offentligt framträdande berättade om sitt liv märkte jag omedelbart hur en stor del av livsberättelsen också hade sagts på ett väldigt likartat sätt under intervjun med mig veckan innan. Många repliker, uttryck och skämt var i stort sett identiska. Redogörelsen gav intryck av att vara väl ”intränad” och jag förstod att den berättats många gånger tidigare. Ett annat exempel är när Dejan inledde intervjun såhär:

Det jag berättade innan, ska jag köra med det då? Det fina liksom att eh.. att.. när jag hittade tillbaka. När jag hittade NA va och det.. jag har ordnat bostad. Jag har ordnat mycket, jag har ordnat sen dess va liksom.

Flera gånger under intervjun viskade Dejan till mig och frågade om diktafonen fortfarande spelade in. Han var alltså väldigt mån om att inte råka säga något som inte skulle passa in i den annars framlagda berättelsen. Ali berättar mot slutet av intervjun:

jag kan också ha svårt att berätta om mitt bakgrund och så och min verkliga problem [--]. Så att man håller lite saker om sig själv hemligt för att det kanske inte är så bra att komma ut. Det har ingenting med detta att göra. Det har ingenting nytta!

Alis livsberättelse rymmer alltså inte allt från hans livshistoria utan utgör snarare en selektion. Han försvårar för mig att få en fullständig bild när han skildrar verkligheten på ett visst sätt. Man kanske kan säga att han kontrollerar förutsättningarna för min förståelse. Han berättar även följande:

Det [uppsatsen] kommer gå in och godkännas så kanske är den så djävla bra så kommer den användas till utbildningssyfte [---]. Så detta är, jag gör det här för att detta är också en förändringssyfte för mig.

Han uppger här ett skäl till att han ställde upp på intervju. Hade jag varit forskare istället för student hade deltagarna möjligtvis förhållit sig annorlunda till intervjusituationen. Även vad

man skulle kunna kalla politiska syften har framkommit. Forskningsproblemet har då uppfattats som ett samhällsproblem som deltagarna sökt påverka genom att i intervjuerna argumentera för politiska ställningstaganden. Till exempel var en av männen politiskt aktiv i brukarfrågor, vilket han diskuterade under intervjun. Riessman (2008, s. 8) skriver att narrativ är strategiska, funktionella och målmedvetna. Det tydliggörs verkligen i citaten här liksom i många andra situationer som gjort mig varse om att intervjupersonerna anpassat sina utsagor efter de förväntningar som de uppfattat att jag haft (de anpassade sig efter sina förväntningar på mina förväntningar). Sådana situationer uppmanade till reflektion kring hur utsagorna rimligtvis kan förstås.

Livsberättelserna kan även ha andra funktioner. Berättarna får uppmärksamhet i och med intervjuerna, vilket kan vara en form av bekräftelse. Rickard berättade att han fick betalt för sin historia. Intervjupersonerna har alltså aktivt förhållit sig till intervjusammanhanget och varit högst medvetna om att det finns ett narrativ eller en livsberättelse som passar väl som svar på vad en student är ute efter (Riessman 2008, s. 183). En livsprocess kan berättas på många olika sätt (Hydén 1997, s. 22) och betraktandet av ett narrativ strikt naturalistiskt blir således problematiskt (jfr Carlsson 2014, s. 70). Därför har det varit nödvändigt att tänka narrativt.

Redogörelserna av personernas förflutna präglas vidare av berättarnas nuvarande perspektiv och verklighetsuppfattning (Riessman 1997, s. 57). Det påverkar vilka händelser som de väljer att presentera samt hur och vilka förklaringsmodeller de tillämpar i resonemang om fattigdom och kriminalitet. Redogörelserna är även färgade av det sammanhang de befinner sig i - intervjusituationen, de ideella föreningarna och samtiden.

En metodologiskt intressant fråga är huruvida det är möjligt att studera både sakfrågan och berättelsen. Kan man verkligen uttala sig om förhållanden i människors verkliga liv samtidigt som man studerar berättelserna? Utifrån detta går studien i två skilda riktningar, en naturalistisk och en konstruktionistisk. Är det kunskapsteoretiskt förenligt? Att jag betraktar intervjuutsagorna som konstruktioner och inte som "sanningar" betyder dock inte att innehållet åsidosätts eller falsifieras. Det betyder snarare att jag utgår ifrån att erfarenheterna begripliggörs och får mening genom komplexa tolkningsprocesser som manifesterar sig i de logiker enligt vilka den sociala verkligheten struktureras. Händelserna sker och genom tolkningar konstruerar personerna aktivt inte bara förståelsen av, utan även själva

händelseförloppet. Realitet och konstruktion uppfattas därför som sammanflätade. Uppsatsen genomsyras således av två parallella stråk, en naturalistisk analys av sakfrågan (relationen) och en konstruktionistisk av narrativet. Det finns dock eventuella problem och konsekvenser med en sådan ”dubbel” positionering. En är att mitt tudelade fokus begränsar möjligheter till fördjupning i vardera analysen. En annan är att jag betraktar och studerar intervjuutsagorna på två olika sätt – som kunskap om intervjupersonernas (inre eller yttre) verklighet *eller* som beskrivningar av densamma. Detta kan te sig förvirrande och oförenligt. I resultat och analysavsnittet pendlar jag nämligen mellan de två typerna av analys. Detta är nackdelar med uppsatsens ”integrerade” modell, vilket jag senare försöker hantera genom att vara tydlig med vilken typ av analys jag gör i olika avsnitt.

5.5 Trovärdighet

Begreppen validitet och reliabilitet avser krav på vetenskaplighet som har sitt ursprung i den positivistiska forskningstraditionen och är därför, i sin traditionella bemärkelse, svåra att uppnå och förhålla sig till i kvalitativ forskning (Jacobsson 2008, s. 165). Dessa krav grundar sig i olika former av mätning vilket är ointressant här. Kvalitativ forskning präglas av kontextbundenhet och djup snarare än bredd vilket innebär svårigheter vad gäller representativitet, generaliserbarhet och överförbarhet (Bryman 2011, s. 355, 369; Riessman 2008, s. 13; Svensson & Ahrne, 2011, s. 28-29). Däremot gör föreliggande studie anspråk på en viss *teoretisk generalisering*, alltså att resultaten generaliseras till miljööverskridande teoretiska ramverk. Kvaliteten i de teoretiska slutsatserna har därför en (vetenskaplig) *relevans*, genom allmänna implikationer för forskning även i andra miljöer.

Istället för begreppen validitet och reliabilitet förslår Jacobsson (2008, s. 166, 169) utvecklande av en ”metodologisk medvetenhet” i kvalitativ forskning. Hon resonerar i termer av kvalitet och trovärdighet. Att reflektera över metodologiska problem kan öka trovärdigheten och likaså *transparens* – genomskinlighet (ibid., s. 169-172; Svensson & Ahrne, 2011, s. 27). Det är min ambition att så öppet och tydligt som möjligt redogöra för forskningsprocessen. Att intervjuerna spelats in med diktafon ökar möjligheten till insyn i materialet och analysen. Jag har även återkopplat till fältet - *members' check* - genom att mot slutet av studien kommunicera mina mest centrala slutsatser och tolkningar till intervjupersonerna, för att kontrollera huruvida de kan relatera till dessa (Jacobsson 2008, s. 177). Dessa försök att öka studiens trovärdighet är naturligtvis inga ”validitetstest” (ibid., s.

180). Snarare kan de förstås som, tillsammans med en strävan efter ”metodologisk medvetenhet”, försök att hantera metodologiska problem som ingår i all vetenskaplig kunskapsproduktion.

Utifrån förskjutningen i undersökningens fokus väcks frågan om det insamlade materialet därmed också skiljer sig åt. Så är dock inte fallet. Samtliga intervjuutsagor är i allt väsentligt organiserade som livsberättelser med tydliga faser. Efter att de första intervjuerna gav intryck av livsberättelser började jag efterfråga just det, för att försäkra mig om att resterande intervjuer också skulle göra det. Jag har i allt väsentligt kunnat bearbeta all empiri på samma sätt, vad gäller organisering, kodning och analysarbete.

Alla yttranden i intervjuerna ska inte uppfattas som självsäkra eller definitiva uttalanden. Intervjupersonerna uttryckte ofta en osäkerhet kring sin förståelse med uttryck som ”jag vet inte”, ”jag tror”, ”Det är svårt och bara säga att såhär är det!”. De är ofta medvetna om att annat än vad de säger kan ha betydelse och det rör sig då inte om absoluta uppfattningar om att något förhåller sig på ett visst sätt, utan snarare om reflektioner, antaganden, spekulationer och funderingar. Samtidigt har många påståenden varit av mer definitiv karaktär. Då analysen bygger på många ”osäkert uttalade” citat kanske det indikerar en osäkerhet även i mina tolkningar, men jag har försökt välja citat som speglar de uppfattningarna som intervjupersonerna faktiskt verkat ha. En annan kritisk invändning mot resultatens tillförlitlighet är att koder och teman antas ha samma betydelse i de olika livsberättelserna (Riessman 2008, s. 62). Detta är ett oundvikligt problem i systematiska komparationer.

Inför en vetenskaplig studie bär forskaren alltid med sig en förförståelse (Aspers 2011, s. 14-15). Detta är både en förutsättning och metodologiskt problematiskt. Jag är inskolad i en viss profession, kultur och diskurser. Min uppfattning om forskningsämnet har även formats av tidigare forskning, ontologiska och epistemologiska utgångspunkter samt värderingar och erfarenheter. Jag har försökt hantera detta genom att synliggöra och medvetandegöra förförståelsen. Något konkret som jag tar för givet i denna studie är att fattigdom – i dess materiella och relationella dimensioner - har betydelse i relation till kriminalitet. Jag har länge intresserat mig för frågor om fattigdom, stigma och skam, vilket troligtvis påverkat vad jag sett i denna studie. Utifrån detta riskerar jag att överbetona fattigdomens betydelse och missa andra relevanta mönster och infallsvinklar på forskningsproblemet. Jag menar dock att resultatens centrala mönster - såsom fattigdomens relationella betydelser (värdighet och

moral) - visat sig vara centrala i empirin trots att jag inte förväntat mig eller frågat om det (jag förväntade mig snarare svar om materiell fattigdom).

5.6 Etik

”I forskning som rör människor är forskningsetiska och metodologiska överväganden i grund och botten oskiljaktiga.” (Smedler 2012, s. 87). Reflekterande kring etiska problem är centralt i hela forskningsprocessen (Andersson & Swärd 2008, s. 247). Utifrån informationskravet har jag inför varje intervju informerat om studiens syfte och att deltagandet är frivilligt (Vetenskapsrådet, s. 7). Enligt samtyckeskrauet har deltagarna själva fått bestämma om och på vilka villkor de vill delta (ibid., s. 9-10). Smedler (2012, s. 69) betonar att ett samtycke ska vara *informerat* för att vara giltigt och därför har deltagarna fått adekvat information innan de gett sitt samtycke. Med konfidentialitetskravet i åtanke har jag hanterat personuppgifter varsamt så att obehöriga inte kunnat komma åt dem (Vetenskapsrådet, s. 12). I uppsatsen har sådana uppgifter återgivits så att risken att identifiera dem minimerats. Utifrån nyttjandekravet (ibid., s. 14) har den insamlade empirin enbart använts till uppsatsen och ska det förbli.

Syftet med respondentvalideringen som gjorts är tvåfaldig: dels för trovärdighetens skull och dels för att jag har ett etiskt ansvar att se till att intervjupersonerna känner igen sig i hur jag representerar deras röst (Karlsson 2008, s. 137). Det är särskilt känsligt att studera och intervjua utsatta människor (Andersson & Swärd 2008, s. 236). Intervjupersonerna har öppnat sig för mig och delat med sig av sina erfarenheter, känslor och tankar relaterat till det svåra liv de levt. Jag fick dock inte intrycket av att någon upplevt intervjun som smärtsam, utan snarare uppfattade jag männen som positiva och tacksamma för att andra visar intresse för deras liv.

6 Resultat och analys

Den mänskliga drivkraften att vinna respekt är stark. (Lalander 2009, s. 99)

Detta avsnitt är uppdelat i fyra livsfaser. Jag börjar med den första och i kronologisk ordning presenterar jag och tolkar empirin utifrån teorier. Då resonemang om fattigdom och pengar visat sig ha en särskild betydelse i intervjupersonernas skildringar av de två första faserna diskuteras pengar och socialbidrag separat under dessa avsnitt. Därefter integreras i stället dessa diskussioner i övrig analys. Observera att jag genomgående pendlar mellan en realistisk och konstruktionistisk/narrativ analys. Efter de fyra faserna följer ett avsnitt om centrala övergripande narrativa mönster (enbart konstruktionistiskt). Livsfaserna är:

- **Fas 1:** *Begynnelsefasen*, avser den unges inträde i kriminalitet
- **Fas 2:** *Den kriminella livsstilen*, då en kriminell identitet och livsstil är väl etablerad
- **Fas 3:** *Exodus*, det vill säga uppbrottet och utträdet ur kriminalitet
- **Fas 4:** *Nyorienteringsfasen*, avser livet efter återanpassningen

6.1 Begynnelsefasen

Samtliga intervjupersoner gjorde sin kriminella debut i barndomen, de flesta i ungdomsåren och en redan innan. Narrativt sett är barndomen också den livsfas som de anser vara mest kritisk vad gäller individens risk att börja begå brott. Det visar sig inte minst i att deras förklaringsmodeller och resonemang om riskfaktorer kretsar mycket kring föräldrar och hemmiljön (jfr Jonssons teori om det sociala arvet, SOU 1971:49). Föräldrars omsorgsförmåga är ett återkommande tema och centralt i deras förståelse om barnets risk att söka sig till kriminella kamrater. Den bristande omsorgsförmågan anses påverkas av en rad olika förhållanden och sociala problem såsom fattigdom, missbruk och psykisk ohälsa. Även hur mycket tid föräldrar har eller tar sig för att engagera sig i sina barn uppfattas som betydelsefullt. Fattiga föräldrar uppfattas ofta behöva arbeta väldigt mycket för att ekonomin ska gå ihop vilket innebär att de ofta är frånvarande i hemmet och att äldre syskon förväntas ombesörja de yngre barnens behov.

Jowan: Ja jag är född i Jugoslavien själv och min pappa han var alkoholist. Han var ju aldrig hemma på grund av det. När han kom hem så var det sent på kvällen då sov jag i princip. Min mamma hon jobbade i Tyskland i långa perioder som ja, jag vet inte vad

man ska säga, betjänt. Något sådant. Nä städerska, så. Så jag fattade inte att jag hade föräldrar över huvud taget när jag växte upp.

Jowan berättar här hur hans föräldrar ofta var frånvarande i hemmet och som barn var han därför osäker på sina föräldrars roll. Realistiskt sett kan frånvaro förstås som en försummelse utifrån föräldrarnas missbruk och arbete. Jowan berättar vidare att en sådan uppväxt är typisk för fattiga familjer vilket medför problem för barnet som går miste om värdefull vägledning. Ett senare skeende kan vara att barnet söker och ansluter sig till kriminella kamrater.

Jowan: Ja, så som jag ser min egen barndom så, rika barn de träffade man bara på, precis på skolan sen så försvann dem hem. De var aldrig med i våra gäng och sånt. Utan de hade sitt hemma sen och de hade kontakt med sina föräldrar. Jag hade ju ingen kontakt med mina föräldrar och det är det som är skillnaden tror jag. Att mina föräldrar hade inte tid med mig som de har med sina barn och det är nog det det handlar om att man ska ha tid till sina barn för att hålla dem borta från kriminalitet.

I citatet relateras frånvarande föräldrar till barnets kriminalitet. Frånvaron färgar barnets kontakt med föräldrarna. Det tycks främst drabba fattiga, eller icke-rika barn. Resonemang om att barn uppväxta i bostadsområden präglade av fattigdom och sociala problem löper större risk att utveckla kriminella beteenden är ett tydligt, framstående mönster i intervjupersonernas livsberättelser och uttrycks även i termer av ett kausalsamband där försummelser av barn, på grund av omsorgsbrister och obalanser i hemmiljön, kan leda till att barnet söker sig till kriminella umgängeskretsar. Frågan om kausalitet i förhållande till kriminalitet är i objektiv bemärkelse komplext och svårt att klargöra, delvis på grund av svårigheter i att särskilja faktorer från varandra (Estrada & Nilsson 2011). Fattigdom förstås dock idag som en av flera riskfaktorer. Honneths (2003) teori om en kamp för erkännande fokuserar på individens inre processer vad gäller självbild och självkänsla i relation till det sociala samspelet. Realistiskt sett kan också försummelsen av barn i hemmet – fysiskt då fysiologiska behov inte tillgodoses, psykiskt eller emotionellt genom en brist på föräldrarnas närhet och stöd, exempelvis – förstås som en missaktning och förvägrandet av ett erkännande. Som exempel verkar Jowan ha missaktats som barn på minst två av tre sätt utifrån Honneths tankegångar. Erkännandet som förknippas med omsorg och kärlek kunde han endast få från omsorgspersonerna, men deras omsorg har brustit då mamman varit frånvarande och pappan missbrukat alkohol (vilket sannolikt försvårat ett känslomässigt engagemang). Att grundläggande fysiologiska behov såsom mat och trygghet inte tillgodoses genom negligering eller fysisk bestraffning utgör också moraliska kränkningar och missaktningar då barnets behov inte räknas som tillräckligt viktiga att beakta. Dessutom kan barnet missaktas genom

bristande uppskattning då personliga förmågor och förtjänster inte bekräftas eller uppmärksammas, alltså utifrån Honneths (2003) tredje erkännandeform. Sådana missaktningar kan skada självrelationen. Utan samtliga former av erkännande kan barnet inte utveckla en positiv självrelation och i längden ett individuellt förverkligande. Hur hanteras detta av barnet? Den negativa självrelationen är ett problem för barnet som då söker finna andra vägar till ett intersubjektivt erkännande. Att söka sig till kriminella kamrater kan då utifrån intervjuutsagorna, och realistisk, förstås som ett försök till en flykt från en negativ självrelation och som en kamp för erkännande.

Rickard: Så hängde, träffade jag det här gänget som var, det var lite större killar. Och de skickade ju in mig då på Metro, på Konsum och ta lite godis. För mig handlade det om att jag fick mycket bekräftelse. Att man liksom var okej, va. För det var man ju.. jag kände mig inte okej men när jag stal lite eller när jag snattade då lite, då fick jag några som tyckte jag var lite, jag köpte kompisar kan man säga va. Då var jag bra, då var jag nån. Då fick jag bekräftelse, fan vad grym du är! Vad bra du är! Aa tog det och det och det. Cigaretter och dricka och läsk och det kändes ju bra. Men som jag, det förstod jag ju inte då men idag så förstår jag ju att det var.. att jag fick ingen bekräftelse hemma. Så det sökte jag ju på annat håll.

I citatet ser vi hur Rickard förstår sitt starka behov av att bli bekräftad. De äldre killarna uppmanade honom att begå brott och när han gjorde det blev han accepterad, uppskattad och erkänd. Utan bekräftelsen kände han sig ”inte okej”, vilket ger intryck av en dålig självkänsla. Rickard fick inget erkännande hemifrån, inget stöd för utvecklingen av en positiv självbild. Enligt Honneth är förvägrandet av ett erkännande också en missaktning (Heidegren 2009, s. 43). Rickard såg då en vinst i att söka erkännandet hos de kriminella kamraterna. Lalander (2009, s. 98-99) diskuterar i sin studie hur unga killar i ett marginaliserat bostadsområde började sälja droger. En gjorde det för att få bekräftelse och för att pengarna som försäljningen genererade gjorde att han kände sig som en kompetent aktör. ”Den mänskliga drivkraften att vinna respekt är stark” (ibid.). Rickards lockelse och strävan efter bekräftelse kan då förstås som en form av kamp för värdighet, status och makt (jfr Carlsson 2014, s. 98), att bli ”någon”, ett erkännande, men priset är en debut i kriminalitet. En debut som innebär en inskränkning i möjligheterna i majoritetssamhället (Lalander 2009, s. 261; Nilsson & Estrada 2011). Det innebär i förlängningen ytterligare missaktningar (Honneth 2003).

I en realistisk analys kan en individ missaktas på många olika sätt. Föräldrars försummelse är endast ett exempel (Honneth 2003), vilket, såsom för intervjupersonerna, kan bero på fattigdom eller andra sociala problem. Något annat som påverkar barnets självrelation är

omgivningens respons på dess sociala position. Flera intervjupersoner växte upp fattigt. Den sociala innebörden av att vara fattig, fattigskammen, kan vara en tärande process (Scheff & Starrin 2013, s. 196). Inslag av barnfattigdom återfinns i livsberättelserna.

Emil: Ja en gång, var det när man fyllde år liksom. Så var det en gång då hade inte mina föräldrar mycket pengar. Så ja vad fick du i födelsedagspresent? Ja, jag fick en klocka [...]. Ja, en vanlig klocka liksom. Sen de andra som fyllde år de fick kanske kläder, ditten och datten, så de fick en massa olika grejor. Då kände man sig lite.. skamsen kanske, ja.

Harry: jag var ju fosterbarn jag fick ju aldrig nån veckopeng och sånt som alla andra fick utan jag fick det de fick på.. alltså så, det.. om jag skulle ha en cykel så fick de lägga in om det till Soc så fick jag nån cykel och sen hade jag ju.. jag visste ju vem mina föräldrar var. De skickade ju nån veckopeng när de var nyktra och såna.

Här uttrycker Emil (visserligen lite osäkert) att han i sin barndom känt lite skam för att han fått en relativt trivial födelsedagspresent. Det är tydligt i citatet att det är den relativa fattigdomen, snarare än en absolut, som väcker skamkänslan. Klockan kan ha varit tillräcklig och kanske till och med en generös gåva i ett annat sammanhang men just här uppfattades den, åtminstone av honom själv, som ett uttryck för materiell underlägsenhet. Denna underlägsenhet kan vara ett exempel på en bristfällig aktning från omgivningen, en missaktning (Honneth 2003). Harry beskriver hur han som fosterbarn inte hade det lika bra ställt som andra barn. Han fick förlita sig på sociala myndigheter för att få det han ville ha. Jag frågade inte hur denna knapphet och beroendeställningen påverkade honom känslomässigt. Dock visar forskning att kläder och prylar utgör en särskilt tydlig markör och indikation på en persons ekonomiska ställning, samt hur relativ fattigdom kan väcka skam hos den som inte kan uppvisa en allmänt accepterad ekonomisk standard (Lister 2004, s. 118-119). Barn är särskilt sårbara för detta och kan drabbas värre än andra åldersgrupper. Att avvika negativt kan alltså väcka skamkänslor och en brist på aktning (Honneth 2003). Därför kan vi förmoda att Harrys sociala roll som ”fosterbarn” haft olika implikationer för den aktning han kunnat få från omgivningen, vilket eventuellt påverkat självkänslan negativt. Att vara fattig innebär att man är socialt underordnad i samhället och det har länge uppmärksamats att fattiga blir föremål för skamgöranden, förakt och nedvärderande attityder (Lister 2004, s. 99-100; Smith 1982). Fattigdomen innebär ett negativt avvikande från ”de normala” och en misskrediterande egenskap, för att använda Goffmans terminologi (2011, s. 11). Det innebär ofta en stigmatisering, en moralisk degradering och en missaktning. Skam är en rimlig konsekvens vilket skadar individens värdighet och självkänsla, något som i

förlängningen hindrar och försvårar utvecklingen av en positiv självrelation och identitet (Honneth 2003, s 105-107; Scheff 1990; Scheff & Starrin 2013, s. 186-201). Utifrån det framträder tydliga relationella dimensioner kopplat till missaktningar i en del av intervjupersonernas bristande materiella och emotionella uppväxtvillkor. Kriminalitet var för flera ett sätt att försöka hantera och undkomma fattigdomen.

Jowan: Och jag tror att det börjar många gånger med just snatterier i affärerna som kriminell då. [---] Ja det var ju dels för att ha roligt, för att [ha] underhållning för dagen. Dels för att man ville ha den grejen som man tog.

Intervjuare: så dels spänningen i det och anledningen att du inte hade pengar till att köpa..

Jowan: Jaja, absolut. Jag visste inte att det fanns pengar knappt överhuvudtaget när jag stal första gången.

Här är ett exempel på hur en intervjuperson i väldigt tidig ålder började snatta i affärer. Jowan uppger två motiv bakom brotten: spänningen och bristen på pengar. Spänning är en vanlig drivkraft i kriminalitet (Bergström 2012, s. 177). Bristen på pengar kan kopplas till två i utsagorna framträdande och vanligt förekommande drivkrafter, som fortsatt upp i vuxen ålder. Det gäller materiella och immateriella dimensioner av fattigdom (Lister 2004, s. 7-8). Det materiella avser ett ekonomiskt tillstånd medan det immateriella/relationella handlar om att betrakta fattigdom som en social relation. Det senare är en fråga om subjektiva innebörder av att vara ofördelaktigt avvikande och den missaktning fattigskammen innebär. Det kan väcka skam och då kan man försöka skapa värdighet, söka erkännande, i relationer genom att leva upp till en norm att ha tillgång till materiella saker. (Det materiella kan vara svårt att skilja från det immateriella eftersom även det är socialt betingat (ibid.).)

Naturligtvis är snattandet av mat eller godis en del av att tillfredsställa fysiologiska behov såsom näringsintag men i ett annat perspektiv framträder något annat, som kanske till och med har större betydelse i sammanhanget. Det är den sociala innebörden i anskaffandet och den självaktning som möjliggörs genom dess uppvisande för omgivningen och sig själv. Utifrån teorin om erkännande kan vi tolka Jowans och andras snattande som exempel på hur den unge går in i en kamp för ett moraliskt erkännande och värdighet. Det symboliska värdet i att ha det som andra barn har är av enorm betydelse enligt intervjupersonerna, vilket styrks av forskning om barns särskilda sårbarhet för relativ fattigdom (Lister 2004, s. 118-119). Erkännandets baksida – att missaktas genom deprivation – utgör en påtaglig drivkraft i individens flykt från detta plågsamma tillstånd. Barn uppväxta i fattiga hem och

bostadsområden kan välja att söka efter en utväg från skam och moralisk degradering, genom att gå in i en moraliskt motiverad kamp för erkännande. Även Lalander (2009) förstår i sin studie de unga männens kriminella debuter som ett alternativt sätt att hantera en låg social status och söka ett erkännande. Vad som driver den unge i att dras mot en avvikande livsstil kan alltså sökas i dess identitet och självkänsla.

Utvägen från social underordning och missaktning kan vara kriminalitet trots att individen inte vet om detta kan leda till ett moraliskt erkännande på sikt, en positiv självrelation och i förlängningen ett individuellt självförverkligande. I ett senare skede av deras liv leder det snarare till motsatsen. Men åtminstone inledningsvis kan kriminaliteten ge den unge en känsla av makt och pengar (Carlsson 2014, s. 98) – och ett erkännande som Rickard beskrev det. En relevant fråga är om den unge brottslingen försöker hantera materiell deprivation eller en negativ självrelation. Att besvara sådana frågor är svårt, men i empirin syns inga indikationer på att inträdesbrott begåtts för att skaffa materiella resurser för överlevnads skull.

Intervjupersonerna har inte varit utan kläder och behövt stjäla det eller tagit hem stulen mat till familjen. Snarare har det handlat om ”något extra”, såsom finare kläder för att kunna gå på fest med andra jämnåriga. Den sociala innebörden, missaktningen, av barnfattigdom har således stor betydelse i förhållande till den kriminella debuten, så stor att brottslighet kan anses rimligt och befogat, trots det sociala pris det kan medföra i form av ytterligare missaktningar.

Utifrån ett narrativt (konstruktionistiskt) perspektiv bygger resonemangen om att barnets kriminella debut beror på att det missaktats genom fattigdom eller försummelse, på vissa logiker och karaktärer. Eftersom orsakerna till inträdet i kriminalitet tolkas genom hänvisningar till miljön och omgivande strukturer förläggs också ansvaret utanför individen själv, snarare än inom. Barnet tolkas som ett passivt *offer* för bristande omständigheter i dennes miljö och ojämlikheter och tvingas mer eller mindre bli kriminell. Barnet befrias således från ett ansvar som förläggs på en strukturell nivå. Carlsson (2014, s. 70) skriver om hur individen anammar samtidigt dominerande logiker, diskurser eller *kollektiva berättelser*, även kallat *mästarberättelser* (Hydén 1995; 2008, s. 96). Berättaren gör här ett mer eller mindre medvetet, om än strategiskt, val att nyttja underliggande och kulturellt vedertagna berättelselogiker, som bär en viss ideologisk tyngd, för att rättfärdiga sina egna uppfattningar. Jag menar att föreställningen om att avvikande beteenden såsom kriminalitet och missbruk är strukturellt betingade är väl etablerad i vårt samhälle. Att orsaker söks i barnets miljö handlar

alltså om den ”yttre” missaktning som drabbar barnet och valet att söka sig till kriminalitet förstås då nästan som ett rationellt val.

Adem: Kanske både mamma och pappa inte jobbar, fem sex syskon, bor i en trerummare, i Sverige så är det ju.. då hamnar man rätt långt ner på fattiglistan ju. [---] Och då är där ju några av ungdomarna som väljer egna vägar. Amen kolla han Kalle han dealar hasch. Det går bra för honom. Han har allt. Och så går han dit och blir kompis med honom. Nu tog jag det väldigt fort fram men sakta men säkert så söker de sig ditåt ju.

Det är det sunda förnuftet som driver barnet till en kriminell debut, utifrån denna förståelse. I narrativen uppges även sökandet efter spänning vara en central drivkraft.

Adem: Sen är där ju människor som har riktigt bra förhållanden men ändå söker sig till spänning, kriminalitet. Jag själv var väl lite så. [---] Så det är aldrig pengar som har drivit mig utan det är ju begär i drogsuget. På att ha droger hela tiden.

Intervjuare: Ja. Och vad var begäret innan det då? Innan drogerna?

Adem: Ja det var ju spänningen med de här nya vännerna, den sortens vänner. Spänningen och betydelsen. Man var alltid lite mer i centrum ju.

Samtidigt tycks spänningen ha haft en dragningskraft, realistiskt sett. Det häftiga draget i kriminaliteten verkar ha erbjudit tillträde till en verklighet av extraordinär karaktär, en mening och känsla av större betydelsefullhet. Adem upplevde att han var lite mer i centrum – en social betydelse som även den indikerar en typ av erkännande (Honneth 2003).

Sådana resonemang är i livsberättelserna ofta omgärdade av uttalanden om hur föräldrarnas omsorgsförmåga inte varit begränsad, varken på grund av fattigdom eller andra förhållanden. I narrativen förstås istället barnet som en aktiv och handlingskraftig aktör som genom individuell valfrihet gör ett mer irrationellt val (i jämförelse med det fattiga barnets rationella val). Förklaringarna till inträdet i kriminalitet söks snarare inom barnet själv och dess personlighet – alltså individualistiska förklaringsmodeller (Carlsson 2014, s. 92). Snarare än att framställa barnet som offer för strukturer förstås det som en aktiv agent, kanske som förövare. Här ser vi hur konstruerandet av karaktärer i berättelsen relaterar till hur männen tolkar relationen mellan fattigdom och kriminalitet. Konstruktionistiskt kan förståelserna konceptualiseras som två skilda logiker: barnet som offer och som aktör.

Intervjupersonerna som uppgav spänning bakom deras kriminella debut menade som sagt att de inte växt upp fattigt. Det behöver dock inte avspegla verkligheten, då fattigdom som

begrepp är svårt att konkretisera. I intervjuerna har jag inte definierat fattigdom utan jag har lämnat det till intervjupersonerna själva att relatera sin egna situation till sin egna förståelse och bedömning av fattigdom i det egna livet. Oavsett hur det förhåller sig med det är det intressanta i sammanhanget kanske egentligen de resonemang och erfarenheter som de från fattiga bakgrunder uttryckt. Även flera av de som uppgav att de inte var från fattiga bakgrunder uttryckte intressanta resonemang om de processer då unga fattiga gör ett inträde i kriminalitet. Samtliga resonemang har sammantaget visat att missaktningar genom försummelser och fattigdom, framför allt i dess sociala och relationella implikationer, har och anses ha stor betydelse för ungas identitetsutveckling och livsval i ett sökande efter erkännande.

6.1.1 Pengar som flyktväg

Mycket av männens brottslighet i ung ålder (och även senare) verkar realistiskt sett ha handlat om anskaffandet av pengar. Pengar har spelat en central roll i det kriminella livet som stort och dess betydelse ska inte underskattas, särskilt inte i begynnelsefasen. I tonåren har pengarna framför allt möjliggjort konsumtion och olika nöjen.

Intervjuare: Ja.. och anledningen till varför du ville skaffa de här pengarna, var det då för att du kände att du hade för lite pengar?

Harry: det var ju för att man skulle kunna gå ut och festa och ha roligt ju.

Ali: Ja asså det började i väldigt ung ålder det är ju.. asså man känner sig utanför [i] skolan. Asså man går i skolan. Man kommer dit med kläder som mamma och pappa har köpt. Man är tretton år gammal vafan asså kom igen? Man vill va självständig som alla andra barn i skolan. Man vill ha fina kläder och sånt här.

Pengarna skaffas för att man inte har tillräckligt för att kunna konsumera i den utsträckning man önskar. Det finns en skillnad mellan medel och mål där det förra inte räcker till. I vilken utsträckning kan detta förhållningssätt och ständiga jakt efter pengar förstås som ett beteende förknippat med fattigdom? Fattigdom i bred bemärkelse inrymmer resursbrister i många olika livsområden och kan naturligtvis inte förenklas till ekonomiska förhållanden (Lister 2004; Sen 1999). Pengar utgör dock en väldigt konkret och tydlig dimension och indikator på en persons socioekonomiska förhållanden (Rauhut 2011, s. 37-38). Frågan om kopplingen mellan pengar och fattigdom här är relevant eftersom pengarna som anskaffats på kriminell väg ofta används till just konsumtion, vilket inte är så konstigt med tanke på

konsumtionssamhället vi lever i (Bauman 2012). Pengaanskaffningen kan åtminstone ses som ett sätt att sträcka sig mot materiell rikedom, oavsett om man är fattig eller inte. Den som har mycket pengar kan konsumera mycket, och målet för de intervjuade har ju varit att på något sätt öka sin konsumtionsnivå. Det symboliserar i ett kapitalistiskt samhälle att vara en lyckad person, med makt, vilket föranleder moralisk aktning (Honneth 2003; Lalander 2009, s. 214, 217). Omvänt kan en relativt låg konsumtionsnivå bringa missaktningar.

Om sökandet efter denna konsumtion – kläder och nöjen – kan relateras till fattigdom är det rimligtvis en fråga om en relativ fattigdom, snarare än absolut, eftersom det sällan handlat om att tillgodose basala nödvändigheter (Townsend 1979). Honneths (2003, s. 105-107) tredje form av erkännande, uppskattning, tillägnas individen utifrån sina moraliska prestationer. Det handlar om förmågor i relation till ett visst samhälles gemensamma värderingar och tar sig uttryck i ett värdigt anseende. Hjort (2004, s. 56) diskuterar med hänvisning till Bauman hur genomgripande samhällsförändringar medfört att arbetsetiken och yrkets centrala roll i identitetsuppfattningen fått ge vika till förmån för konsumtionsmönster. Konsumtionsmönster blir mer och mer ett uttryck för ens identitet. Det råder troligtvis multipla bedömningsgrunder relaterade till barns prestationer i uppväxtåren, såsom skolprestationer, men konsumtionsmönster spelar rimligtvis en central roll i tonåringars identitetsutveckling (Lister 2004, s. 118-120), inte minst utifrån social uppskattning (Honneths 2003). Den vanligt förekommande erfarenheten bland intervjupersonerna från fattigare bakgrunder att uppleva ett ”samhällstryck”, som en uttrycker det, att kunna uppvisa nya kläder och prylar, kan således förstås som ett svåröverkomligt villkor för att nå ett moraliskt erkännande. Genom uppvisandet av en ”normal” materiell standard kunde intervjupersonerna leva upp till detta villkor och hävda sin moraliska tillräknelighet, värdighet och sociala status som en i mängden och en ”normal” person. Att däremot liknas vid konsumtionsmönster typiska för socialt underordnade samhällsgrupper innebär dyra sociala kostnader då man riskerar att bli föremål för missaktningar, skamgöranden och moraliska degraderingar. Risken att andras uppfattningar och attityder internaliseras (Goffman 2011, s. 11) innebär att relativt fattiga ungdomar befinner sig i en prekär social position. De befinner sig i en fas i livet då identitetsutvecklingen pågår aktivt och de samtidigt förväntas kunna balansera mellan allmänt vedertagna samhällsideal och en livssituation präglad av relativ deprivation. Självrelationen är i en sådan situation särskilt sårbar och ”fel” val eller strategi för att söka aktning och erkännande framstår som ett riskabelt projekt då det kan bringa allvarliga och långtgående konsekvenser. Pengargenererande brottslighet kan i detta ljus ses som en social positionering i

syfte att nå ett erkännande – en fråga som ytterst handlar om identitet. Att skaffa pengar utgör ett ytligt skäl, att skaffa en identitet ett djupare (Lalander 2009, s. 214).

I intervjuutsagorna förekommer återkommande uppfattningen att kriminalitet är den enda vägen framåt i livet för fattiga. Trots att flera intervjupersoner inte anser sig ha växt upp fattigt betraktas kriminalitet även av dem som ett mer eller mindre självklart val för fattiga. Kriminalitet förklaras emellanåt som en direkt konsekvens av fattigdom och ingenting annat.

Ali: Vad är, vad gör en kriminell? Jo en kriminell, den blir kriminell bara för att han får inte en ärlig jobb. Därför måste han göra en olaglig jobb och då kallas det kriminalitet. That's it. Och om jag har pengar, allting hemma varför ska jag gå då och råna nån människa?

Bland personerna från fattigare bakgrunder menar en del, som Ali, att de nästan tvingats till kriminalitet. De ser det som den enda flyktvägen från materiell eller relativ fattigdom. Nyanseringsgraden varierar men samtliga intervjupersoner erkänner att fattigdom generellt har en väsentlig betydelse i kriminalitet. Då männen sällan upplevt absolut fattigdom i barndomen i form av exempelvis hemlöshet eller hunger, tolkar jag det som att den fattige ungdomen faktiskt känner sig pressad av fattigdomens relationella innebörder. ”Samhällstrycket” att passa in och undgå stigmatiseringen, missaktningen och skammen har därmed på olika sätt inneburit att fattigdomen, på ett eller annat sätt, mer eller mindre, varit ett problem och en riskfaktor för att dras till kriminalitet under fleras uppväxt.

Rickard: Så att det är klart att det blir samhällstryck! Har man inga pengar då är man inte värd ett skit. Asså folk jämför, asså på riktigt allvar så är det så att har man en status och att du har egendom och att du har dessutom lite pengar på fickan va och har ekonomi, en stadig ekonomi, ja men då är du helt plötsligt någon. Skitsamma om du är värsta djävla skitstöveln!

Samtidigt tar pengar också en framträdande plats i berättelserna om människans tidigare brottlighet. I livshistorien förstås motivet att skaffa pengar som en del i den unges tillblivande. I en konstruktionistisk analys av livsberättelserna kan framhävandet av pengar som motiv istället förstås som en strategi för att ansvarsbefria den kriminelle och rättfärdiga en offerretorik, den försummade individens logik. Eftersom man inte hade pengar och var fattig, var man tvungen att begå brott. Tar inte pengar som motiv en central plats i berättelsen om begångna brott, blir det svårt att motivera och rättfärdiga att ens tidigare kriminalitet som ett uttryck för ett lidande orsakat av fattigdom. Det handlar om var man förlägger ansvaret och

tar man berättelsens funktion för individen själv i beaktande (Riessman 2008, s. 9-10) kan det vara lättare för samvetet att som före detta kriminell lägga ansvaret på en strukturell nivå. Berättelsestrategin kan även vara ett sätt att söka ett erkännande, då man presenterar sig själv i positivare dager.

6.2 Den kriminella livsstilen

Betydelsen av kriminalitet förändras efter hand som förövaren avancerar i sin ”karriär” (Carlsson 2014, s. 98). Efter en tid av begynnande och utforskande brottslighet och narkotikaanvändning rör sig individen genom en progression mot allt mer avancerad brottslighet, ett beroendeförhållande till drogerna samt ett liv i utanförskap (Laub & Sampson 2003). Det som tidigare beskrivs som ett experimentellt och underhållande spänningssökande övergår så småningom till en relativt varaktig livsstil. Tidigare sporadiska beteenden har nu blivit vanor. Det är en retorik som närmast beskriver den kriminella livsstilen som rutinartad, som att det är svårt att hoppa av ett tåg i rörelse. Nu har också en tydlig kriminell och narkoman identitet etablerats (jfr Lalander 2009, s. 260; Svensson 2007, s. 327).

I intervjuutsagorna anses fattigdom, missbruk och kriminalitet, samt ansamlingen av andra sociala problem, vara relaterade fenomen i den kriminella livsstilen (jfr Laub & Sampson 2003; Nilsson 2002). Ett återkommande resonemang är hur man som fattig missbrukare ser kriminalitet som det enda sättet att skaffa pengar till droger. Livssituationen beskrivs som högst utsatt då drogerna har tagit över och individens kraftansträngningar huvudsakligen går ut på ett evigt ”jagande”.

Lars: Ja och hela livet, flängandet. Man måste hela tiden va i rörelse.

En ny och mer tvingande deprivation tar vid då drogen står i centrum och måste tillgodoses. Konstruktionistiskt kan narrativet förstås som en berättelse där individen befinner sig i en tvingad och utsatt position i förhållande till drogen. Missbruket hamnar i förgrunden och betydelsen av annat förbises.

Missbruket genererar en ökad utsatthet och en mer långvarig fattigdom tar vid präglad av till exempel kronofogdeskulder. Fattigdomen kan utifrån en realistisk förståelse i detta skede också karaktäriseras som en mer materiell deprivation.

Adem: Annars när jag inte har missbrukat så har jag aldrig haft ekonomiska problem. Men när jag har missbrukat så har det ju.. knark tar ju enorma pengar från en. Det är ju därför man har, jag har begått kriminella handlingar också för att mina arbetspengar har inte räckt till.

Rickard: Så det spelade ingen roll hur mycket jag lyckades stjäla. De gick ju åt till knarket och till uppehälle. Och om jag inte hade någonstans att bo så var jag ju tvungen att betala för att få någonstans att bo. Hemma hos folk i form av knark kanske eftersom jag bara umgicks med missbrukare så kostade det ju en hel del att leva så också... Jag har levt under många år också på gatan. Både i Sverige och utomlands. Där man liksom stod och tiggde pengar bara för att få till missbruket. Flera timmar. Och sen så gick man och åt på olika inrättningar.

Här beskriver två tidigare narkomaner skeden i deras liv då drogerna hamnat i centrum. Kostsamma missbruk har drivit männens kriminalitet. Citaten är också exempel på hur missbruk uppfattas orsaka fattigdom. Pengarna förbrukas och för att förse missbruket har männen behövt *drifta* (Lalander 2009, s. 214). Rickard drevs till hemlöshet och en till synes desperat livssituation där materiella livsvillkor nedprioriterats till förmån för drogerna. Den kriminella livsstilen kännetecknas ofta av en negativ spiral, i takt med att missbruket avancerar ökar också utsattheten och utanförskapet (Carlsson 2014, s. 75). Trots att den kriminelle i denna fas sporadiskt kan komma över stora mängder pengar är det övergripande mönstret en avsaknad eller påtaglig brist av detsamma. Generellt sett betraktas brott som en olönsam aktivitet med tanke på den oregelbundna inkomsten, ”det är tjugofyra sju”, hemlöshet och fängelsestraff. Den uppenbara och genomträngande betydelse fattigdomen har i denna livsfas medfört att den kriminella livsstilen närmast kan karaktäriseras som den *fattiga* livsstilen. Fattigdomen tycks vara som tydligast här, åtminstone för de tyngre narkomanerna.

Utöver den materiella deprivationen i det kriminella livet är även fattigdomens relationella dimensioner uppenbara, utifrån en realistisk analys. Utifrån Honneths (2003) förståelse om moralisk tillräknelighet framstår kriminella missbrukare som gravt missaktade i samhället. De förvägras inte bara ett erkännande utan missaktas även i vem de är och hur de lever.

Kriminalitet är stigmatiserat (Carlsson 2014, s. 98; Goffman 2011, s. 9, 14), likaså fattigdom (Scheff & Starrin 2013, s. 196; Smith 1982) och troligtvis missbruk vilket resulterar i en multipel stigmatisering. Utanförskapets sociala segregering innebär ett enormt socialt avstånd mellan normalbefolkningen och den kriminelle missbrukaren, vad gäller moraliskt anseende.

Utifrån Goffmans (2011, s. 12) olika stigmatyper stigmatiseras den kriminelle utifrån flera olika misskrediterande egenskaper. Den första typen rör kroppsliga missbildningar vilket kan

relateras till de fysiska attribut som kriminella missbrukare ofta uppvisar, såsom tandskador, tatueringar och ärr. Den andra formen av stigma gäller den personliga karaktären. Här verkar brottsliga handlingar, missbruk och fattigdom samt arbetslöshet till individens nackdel. Den kriminelle betraktas ofta som omoralisk och avhumaniseras (ibid.). Därutöver kan stambetingade stigmat handla om rasism vilket flera av intervjupersonerna med utländsk bakgrund upplevt. Dessa olika stigmat kan på egen hand verka moraliskt degraderande och misskrediterande. När de däremot sammantaget förknippas med en viss individ är det rimligtvis särskilt påfrestande och nedbrytande.

Jowan: majoriteten av folket tyckte att vi var världens svin som borde låsas in för all framtid

Ali: Och jag ville helst inte att folk skulle se att jag var kriminell. Jag vet inte om jag kanske var konstig kriminell. Ehm.. man vill ju inte bli stämplad som kriminell.

Citaten visar på olika sätt hur kriminella betraktas på ett nedvärderande sätt i samhället och hur väl medvetna de är om det. Ali uttrycker även hur han sökt dölja sin skamfläck för att kunna passera som ”normal”. Vi kan se flera olika sätt varpå den kriminella karaktären kan missaktas och nedvärderas, på såväl en personlig och samhällelig nivå (Honneth 2003). Varken den kriminelles förmågor eller prestationer uppskattas eller erkänns, utan fördöms snarare. Även bristen på tillförlitliga relationer präglade av närhet och kärlek innebär en brist på erkännande förknippat med omsorg. Dessutom kan påföljder och straff verka missaktande då individen förvägras sin frihet och berövas sin sociala och kulturella tillhörighet och identitet (Goffman 2014). Sammantaget drabbas den kriminelle av en påtaglig missaktning under denna livsfas, vilket rimligtvis orsakar den personliga integriteten och självrelationen ofantlig skada. Självkänslan och självbilden är således fördärvad och sårbar. Skamkänslor, stigmatisering och missaktning försätter individen i en särskilt bräcklig social position präglad av såväl materiell deprivation som ett befästande av en identitet så pass moraliskt nedvärderad av andra och individen själv att den socialt underordnade position man befinner sig i löper stor risk att cementeras, eftersom skam och en negativ självrelation kan ha handlingsförlamande effekter (Lister 2004, s. 119; Scheff & Starrin 2013, s. 201). Fattigdomens tvåfaldiga betydelse som materiell och immateriell bidrar sammantaget till en särskilt hindrad livssituation och ett tillstånd som benämns ”den dubbla vanmaktens logik” (Angelin 2009). Uttrycker hänvisar till hur en vanmäktig materiell utsatthet förstärks av subjektiva, relationellt inducerade upplevelser av vanmakt, en konsekvens inte minst av

stigmatisering, skam och vanära. Vanmakten utgör ett särskilt stort hinder och bidrar till att förklara varför återanpassningar upplevs svårt och ofta präglas av ständiga återfall.

I en konstruktionistisk förståelse beskrivs den kriminella livsstilen i livsberättelserna som tungt negativ och destruktiv. En skarp kritik riktas mot kriminella och därmed mot männens förflutna. Det kritiserar huvudsakligen för att vara oförståndigt och omoraliskt. I detta svartmålas också den kriminella identiteten. Han porträtteras som en ond och irrationell förövare medan det omgivande samhället och icke-kriminella direkt eller indirekt skildras som goda, oskyldiga offer. Nyanseringsgraden i denna tungt värderande och moraliska kritik är i berättelserna ofta högst begränsad. Det är kanske inte så konstigt med tanke på att synsättet kommer från män som valt att återanpassa sig. Verkligheten kan mycket väl förhålla sig så som den skildras, men ser man till berättelsens funktioner och sammanhang (Riessman 2008, s. 9-10) framstår andra förståelseramar. Jag återkommer till detta under avsnittet ”6.5 Identitetsrekonstruktion” och nöjer mig här med att poängtera hur ett svartmålande av en kriminell identitet också kan förstås som ett sätt för männen att distansera sig från dess inneboende stigma och i det göra en social positionering samt markera avstånd till sin tidigare identitet.

6.2.1 Pengar som erkännande eller missaktning?

Kriminella sammanhang verkar knappast vara befriade från moraliska ordningar betingade av pengar. Ett tydligt empiriskt mönster är hur innehavandet av stora summor pengar inneburit respekt, värdighet och aktning. En ung intervjuperson beskrev en känsla av att vara trygg med pengar då detta medförde att han blev accepterad i en kriminell vänkrets, en subkultur.

Ali: Så var det för mig. Jag ville ju hitta trygghet som jag hittade trygghet i gänget. Kanske det gjorde det för mig. Det är den tryggheten jag sökte. Jag vill, så med pengar jag kände mig trygg. Och med mina gängkompisar då kände jag också mig trygg. Och utan mina gäng, utan pengar jag kunde inte hålla mig i gäng. [...] Då blir du accepterad bara för att du har pengar.

Här syns hur Ali sökt trygghet i en social hemhörighet genom att ha pengar. Det verkar också som att pengarna på egen hand ingett en känsla av trygghet men det framgår samtidigt att de utgjort en väg till den sociala tryggheten. Pengar innebar acceptans och erkännande då det står för att den kriminella är moraliskt tillräknelig. Gängkamraterna betraktade Ali som en fullvärdig medlem så länge han hade pengar i fickan. Ali är en av de yngre männen som inte

utvecklade en narkoman identitet likt de flesta i materialet. Resonemanget kan betraktas som ett uttryck för intervjupersonernas varierade erfarenheter av den kriminella livsstilen, men då det kretsar kring pengar och grupptillhörighet kan det också vara så att Ali aldrig kom förbi en (något) utdragen begynnelsefas. Hursomhelst kan den typ av erkännande han sökt genom pengar närmast relateras till Honneths (2003) tredje form av erkännande – uppskattning för en individs förmågor och prestationer. Detta eftersom pengarna verkar symbolisera konsten och förmågan att ”göra pengar”.

Trots att den kriminella kan erkännas för att han har pengar, innebär det troligen endast ett begränsat erkännande inom ett visst avgränsat sammanhang. Det är svårt för mig att se hur man som kriminell kan bli erkänd i samhället som stort, särskilt i avseendet uppskattning (Honneth 2003, s. 106), eftersom ens förmågor och prestationer på intet sätt uppskattas i sammanhang utanför den kriminella subkulturen - i majoritetssamhället (Lalander 2009, s. 262; Svensson 2007, s. 379). Snarare betraktas personens handlingar där som uttryck för en grovt omoralisk personlig karaktär. Samtidigt är fattigdomen stigmatiserat och missaktat. Det kriminella och narkomana livet präglas av fattigdom, utanförskap och utsatthet, åtminstone sett över ett längre tidsperspektiv. Det innebär också en missaktning att vara arbetslös, fattig och att ha en låg social position. Sådana missaktningar råder i ett vidare sammanhang som sträcker sig utanför den egna kriminella subkulturen och innebär således en större missaktning.

Rickard: Nä man är en lägre stående varelse som inte har gjort nåt, som inte är smart, som är mindre begåvad, som är klantig, som är.. ja en lus! En lort!

Här syns återigen hur väl medveten en fattig missbrukande person kan vara om sin sociala position som missaktad och socialt underordnad. Samtidigt som uppvisandet av pengar kan generera ett visst erkännande inom en kriminell subkultur, missaktas livsstilen påtagligt i samhället som stort.

Fattigdom har länge varit stigmatiserat (Angelin 2009; Scheff & Starrin 2013; Smith 1982). Men citatet ovan visar också konstruktionistiskt (narrativt) på ett sätt att dramatisera den fattiges sociala underläge, vilket kan ha funktionen att det väcker sympati hos åhörarna. Rickard iscensätter metaforiskt en social hierarki av hur den underlägsne kan känna sig eller uppfattas (som en lus eller lort). Det kan vara en dramaturgisk strategi för att förtydliga och

kommunicera en upplevelse och tolkning av sig själv som ett utsatt offer (jfr Svensson 2007, s. 336-338).

Missaktningen kopplas vidare till förmågor - i Rickards uttryck ”som inte har gjort nåt”. Det betyder, realistiskt sett, att en fattig betraktas som oduglig och omoralisk kanske främst för att hen inte antas ha velat prestera i den omfattning som krävs för att få betalt, vilket relaterar till Honneths (2003) tredje form av erkännande social uppskattning för moraliska prestationer. Därmed bör den fattige skämmas för sin moraliska otillräcklighet utifrån idén om samhällsparasitism, i att inte ha bidragit med ”sitt strå till stacken” (Scheff & Starrin 2013, s. 194).

6.2.2 Socialbidrag²

Socialbidrag har varit ett återkommande stöd under livsfasen som kriminell. Under perioder då man skaffat pengar genom brott har man tidvis mottagit socialbidrag. Det har såväl utgjort en sidoinkomst som en basinkomst. Flera intervjupersoner har begått brott kompensatoriskt på grund av att bidraget ansetts otillräckligt. Socialbidraget har även gett en tidsfrist i missbruket så att brott kunnat vänta en viss tid för att man redan har pengar till droger. Men socialbidraget verkar inte ha haft en brottsminskande effekt, eftersom ett ”kriminellt tankemönster” ansetts föreligga oavsett om man mottagit bidrag eller inte.

Intervjuare: har det aldrig varit så att en inkomstkälla eller bidrag har liksom dragits in och att du då har börjat fundera på att begå något brott för att få in pengar?

Emil: ja, det har jag nog. Alltså jag har planerat att begå brott hela tiden. Spelar ju ingen roll om de drar in det eller inte. Jag var ju kriminell och det var det, det var på det viset jag levde. Men sen såklart, bidraget underlättade.. för då kanske man ja då kunde man slappna av lite. Man kunde leva och man kunde köpa sig lite droger.. ja men då hade man några dagar där, någon vecka man kunde bara liksom.. ta det lite lugnt. Men så hade man ju kriminellt tänkande ändå så det fanns ju hela tiden där.. man tittade efter möjligheter.

Socialbidraget betraktas vidare som en osäker inkomst man som bidragstagare inte kan förlita sig på. Socialbidraget är ju alltid villkorat (Milton 2006, s. 22-26). Forskning visar vidare att

² Begreppet *socialbidrag* är förlegat och ersatt av *försörjningsstöd* men jag väljer att använda det för att det vanligtvis används i forskningssammanhang och även av intervjupersonerna själva i denna studie. Begreppet används här som ett samlingsnamn för försörjningsstöd och ekonomiskt bistånd vilket är en hjälpinsats tillhandahållen av kommunala förvaltningar i syfte att underlätta för ekonomiskt behövande.

socialbidraget har en minimal, om ens någon, fattigdomsminskande effekt (Rauhut 2011, s. 72; Salonen 2013). Bidraget bidrar snarare till att ”hålla de fattiga vid liv” än att hjälpa dem ut ur fattigdomen. Därför kan inte den fattige kriminella på sikt antas gynnas, materiellt sett, utifrån det nuvarande socialbidragets utformning som hjälpinsats. Att vara fattig innebär i sig en missaktad social identitet samt en skadad och negativ självrelation (Schweiger 2014, s. 156, 164). Socialbidraget - det sociala arbetets främsta hjälpinsats mot fattigdom - kan inte i immateriellt avseende antas erkänna och stärka bidragstagarens självkänsla. Detta eftersom insatsen sedan länge burit på en distinkt stigmatiserande prägel (Spicker 1984; Titmuss 1968).

6.3 Exodus

Av samtliga fyra faser valde de intervjuade att prata mest om just uppbrottet, eller återhämtningen, från kriminalitet och missbruk. Detta tog en central och framträdande plats i livsberättelserna. Carlsson (2014, s. 70) diskuterar hur människor i livsberättelseintervjuer tenderar att framhäva sig själva som aktiva agenter, inte minst i återanpassningen från kriminalitet. Det är inte förvånande eftersom samtliga personer jag intervjuat kan sägas vara aktiva i sin återanpassning än idag, liksom i brukarföreningar som fokuserar just på återanpassningen. I exodus-fasen har den kriminelle – som haft ett långvarigt missbruk – hunnit erfarit och uppleva de omfattande konsekvenser av det självdestruktiva liv som han har levt. Personens fysiska och psykiska hälsa samt sociala relationer har nu orsakats påtaglig skada. En avancerad kriminalitet har för dem inneburit en livsstil präglad av fattigdom och utsatthet. Detta går knappt att undgå längre och kriminaliteten upplevs ofta som extremt tärande. Stadiet karakteriseras ofta som en fas av utbrändhet (Bergström 2012, s. 179-180) och känslor av hopplöshet vanligt.

Uppbrottet kännetecknas som en långdragen och komplicerad process (Carlsson 2012; 2014, s. 95-96; Chylicki 1992; Lalander 2009, s. 262). Den sträcker sig ofta över många år och utmärks av flera uppbrott och nyktra och legala perioder sammanflätade med återfall i både kriminalitet och missbruk. Generellt sett cirkulerade de intervjuades resonemang om denna fas kring individens aktörskap och ”inre processer”. Med inre processer menar jag framför allt personlighetsegenskaper och viljestyrka, bestämdhet, målmedvetenhet och självinsikt. De största hindren i återhämtningen ansågs ligga inom individen själv.

Emil: Man har blivit den man har blivit med åren. Det är ju ingenting man bara, man förändras ju inte över en dag. Många tror inte, de förstår inte det, när de lägger av, att de måste förändras.. inifrån och ut. Vissa, många tänker ju, får jag bara ett jobb som är hyfsat bra betalt, får jag en egen lägenhet så jag kan ta mitt körkort så slutar jag. De slutar inte för det.

Rickard: Jag förstod inte vad problemet var. Asså att jag knarkade eller att jag gjorde brott.

Individens själv vad gäller beteende- och tankemönster ansågs vara det huvudsakliga hindret och problemet. Den kriminella uppfattas *vara* på ett visst sätt och måste därför förändras som person för att kunna förändra sitt liv. Yttre omständigheter – materiell fattigdom (socialbidrag, brist på materiella resurser, skulder), arbetslöshet, hemlöshet - ansågs ha en viss betydelse men oftast underordnad personens egna aktörskap. Sådana uppfattningar har uppmärksammats i tidigare studier och det råder alltid en osäkerhet kring om intervjupersonerna, på grund av sammanhanget, väljer att förlägga individuella faktorer på strukturell nivå eller vice versa (Carlsson 2014, s. 70; Nilsson 2002, s. 55). Fattigdom betraktades alltså som ett hinder men ett perifert sådant, som tycks vara oväsentligt att diskutera i relation till återanpassningens svårigheter. Att männen menar att de med egenkraft lyckats bryta sig loss skulle i konstruktionistiskt kunna tolkas som att de framställer sig själva som hjältar i livsberättelserna, där de förändrar en livskurs genom att utmana strukturer och svårigheter som omgärdat deras liv under väldigt lång tid.

Rickard: och liksom det ligger ju på hur mycket man gör själv. Resultat blir ju av hur mycket jobb man, jag lägger ner på mig själv och lägger jag ner djävligt mycket arbete nu, det är mitt ansvar, och lägger jag ner mycket på det och jag jobbar ja men då blir det bra.

Narrativt tillämpas ofta logiken om barnet som offer i livsberättelserna tillsammans med logiken om individens aktörskap, vilket visar hur den som varit offer för strukturer nu vänder upp och ner på sina livsvillkor och förvandlar sig till ett aktivt subjekt som själv övervinner strukturens tyranni. Jag vill påpeka att även om det skulle vara aktörskapet som gör att en kriminell faktiskt lyckas återanpassa sig, behöver inte det betyda att individen själv utgör det största hindret i verkligheten (jfr Laub & Sampson 2003). Som Carlsson (2014, s. 109) skriver: "human agency måste förstås som en social företeelse, avhängig individens position i den sociala strukturen. Individen handlar, men inom ramen av strukturella förhållanden som hon inte råder över.". Att aktörskapet förstås som huvudingrediensen i återhämtningen utgör således en konstruktion (ibid., s. 70), som endast fokuserar vissa aspekter i ett komplext

händelseförlopp. Förklaringsmodellerna bör ses i sitt sammanhang, vilket idag är ett individualistiskt sådant. En berättelse där individens aktörskap står i förgrunden är därför föga förvånande och kan förstås som en reflektion av en social kontext som värderar just individens aktörskap. Det rör sig alltså om en social berättelse, en mästarberättelse (Hydén 1995; 2008, s. 96; Sjøgaard et al. 2015, s. 102). Flera forskare betonar vikten av att inkludera betydelsen av strukturella förhållanden i analysen och förståelsen av återanpassningar, då det finns en tendens att överbetona individualistiska förklaringsmodeller, något som kallas ”individualization thesis” (Calverley 2013; Healy 2013; King 2012; jfr Laub & Sampson 2003). Denna individualisering av synen på sociala problem (även fattigdom) är en samhällstrend som tar sig uttryck i forskning, politik och inte minst hos de utsatta själva – här de före detta kriminella.

Återanpassningens svårigheter kan i en realistisk förståelse exemplifieras med en konkret situation, när man muckar, det vill säga frisläpps från fängelse. Den kriminelle är då oftast mer eller mindre bankrutt på materiella resurser. Förmågan och vanan att skaffa resurser genom brott innebär att det är ett vanligt utfall. På en fråga om vilken betydelse bristen på pengar eller resurser har för risken att återfalla i brott svarar Rickard:

Det betyder jättemycket. Men asså det är klart att det betyder jättemycket. Kommer man ut och inte har ett skit då, har man varit likadan som innan, så jag gick ju direkt ut och gjorde brott. Direkt! Varje gång.

Vi ser här hur olika faktorer inverkar och samspelar vid en eventuell återanpassning, som materiell deprivation och livsstil. Fattigdomen och strukturella förhållanden kan här inte underskattas (Laub & Sampson 2003). Inte bara avsaknaden utan även de upplevda svårigheterna att skaffa resurser såsom bostad och arbete försvårar återanpassningen (Carlsson 2014, s. 109). Kriminella som söker integreras har ofta svårt att få arbete (Lalander 2009, s. 261-262). Det beror inte minst på deras låga kulturella kapital, exempelvis i form av låga skolbetyg, vilket är en konsekvens av det liv de har levt. Även fängelsestraff försvårar möjligheter till integrering då det försvagar bindningar till det konventionella samhället samt innebär ett förvärvande av ”kriminellt kapital” (Nilsson 2002, s. 131). Fattigdomens betydelse i fasen exodus kan därför närmast beskrivas som hindrande.

Emil: ..men nu har dem blivit ännu hårdare så oftast kräver dem nu att du ska vara skuldfri.. och i många fall även prickfri.. så vi snackar lång tid framöver innan de kan få

en egen lägenhet. [...] Sedan fem år tillbaka så har dem blivit hårdare och hårdare och hårdare.

Intervjuare: Ja. Hur påverkar det folks val och tankar kring sin situation?

Emil: Hopplöst. Att få arbete är också hopplöst känner dem.

Trots att ekonomiska hinder generellt sett ansågs spela en förhållandevis marginell roll för återanpassningens utfall, beskrevs det som en ständigt närvarande begränsning. Utifrån Honneths (2003) teori innebär det även begränsningar att söka skapa sig en mer aktad och erkänd social position, materialistiskt sett. Flera intervjupersoner, särskilt de som levt i ”grövt” utsatthet som hemlösa narkomaner, var här tungt skuldsatta. Det försvårar återanpassningen och kreditvärdigheten medför att den skuldsatta sjunker i samhällets sociala hierarki (Lalander 2009, s. 240). Det har för en del varit svårt att se några som helst möjligheter att betala av skulderna, som framstod som oöverstigliga hinder vilket väckte känslor av förtvivlan och hopplöshet. Brottslig aktivitet sågs då för vissa som en möjlig utväg för att införskaffa pengarna. Den extremt utsatta situationen som fattigdomen kan innebära i detta skede väckte till och med en ambivalens kring återanpassningen (Lalander 2009, s. 240).

Harry: Så ja, så tänkte jag jag ska deala så jag får ihopa till.. jag var skyldig staten tvåhundra sjuttiofyra tusen till Kronofogden. Tänkte jag dealar till jag fått ihopa de pengarna sen lägger jag ner det. Ja, ja men det var ju bara det jag var ju inne i en farlig, då fortsätter jag med mitt kriminella beteende i min nykterhet.[---] Men det var ju mycket pengar ju. Det var ju tio, femton, tjugo, tjugofem tusen i månaden jag kunde.. Alltså i stort sett nu har jag vatt nykter i sex år, nu hade jag kunnat suttit och hehe, jag hade kunnat suttit i fängelse så det stänkte om det men jag kunde också suttit och vatt utan skuldsaneringar och allting.[---] Men det är ju till och med som man tänker nu när man går, nu har jag skuldsanering, har gått nästan två och ett halvt, tre år. Och jag funderar ju på det ännu. [---] Jag har aldrig någon chans att få ett normalt.. jo om jag inte börjar deala hahaha.

Harry berättar här hur han funderade på att illegalt införskaffa pengarna för att kunna betala av en skuld på över en kvarts miljon kronor till Kronofogden. Detta väger han mot konsekvenserna av att leva kriminellt. Ser man som före detta kriminell inga andra utvägar är det lätt att ta till brott (Shover 1996, s. 141). För socialt etablerade människor (socialarbetare inräknat) kan valet att återanpassa sig te sig självklart med tanke på allt elände och självdestruktivitet det innebär. Men forskning visar på de relativa fördelar som det kriminella livet innebär för kriminella, såsom försörjning, social grupptillhörighet och en i viss mån erkänd identitet (Lalander 2009, s. 240; Svensson 2007, s. 382). Dessa fördelar vägs mot ett lagligt liv präglad av fattigdom, arbetslöshet, social underordning, ovärdighet, missaktning, inkompetens med mera – vilket sannolikt bidrar till en låg självkänsla. Med andra ord är

möjligheten till integrering högst villkorad, barriärer som påminner om de torftiga framgångsutsikter som den unge fattige ofta möter i begynnelsefasen. Vi kan således dra slutsatsen att den som väljer att återanpassa sig gör ett val som är rationellt i ungefär samma utsträckning som den som återfaller.

Den ekonomiska knappheten under återanpassningen tydliggjordes även av resonemang om att vänja sig av med pengar och de nöjen som detta inneburit under tidigare faser.

Harry: Det var det svåraste i mitt ny.. alltså till och med med missbruk var ingenting mot att inte vänja sig vid pengarna längre. Alltså det var skitsvårt att vänja sig av med pengarna. Och det livet, livsföringen, att kunna gå ut och bjuda flickor och ha wa ha [partygester].

Sådana uttalanden kan lätt ge intryck av att de intervjuade i denna fas fått sänka sin levnadsstandard. Men mot bakgrund av det övergripande mönster som framkommit i det insamlade materialet om den ständiga ekonomiska utsattheten framstod dessa utsagor om omfattande summor pengar som tämligen sporadiska, fåtaliga och kortvariga. Trots detta har de haft en viss betydelse tidigare och att i det knappa post-kriminella stadiet inte kunna ”festa till det” har således medfört känslor av tristess och ambivalens.

Det har forskats mycket kring drivkrafterna i kriminellas uppbrott från kriminalitet (t.ex. Farrall et al. 2014; Rocque et al. 2016; Sparkles & Day 2016). Vanligtvis anges som sagt upplevelser av utmattning som betydelsefulla motiv. Den kriminella (missbrukaren) har helt enkelt fått nog och vill förändra sitt liv till det bättre - materiellt, hälsomässigt och psykosocialt. Att lämna fattigdomen bakom sig är också en drivkraft som uppges i intervjuutsagorna, exempelvis var Harry trött på hemlösheten. Sett ur ett vidare livsperspektiv och utifrån det valda teoretiska perspektivet framträder även andra mönster och vi kan se andra mekanismer och processer som inverkar på återanpassningen. Med hjälp av teorin om en moraliskt motiverad kamp för erkännande (Honneth 2003) har vi kunnat se hur livsutvecklingen präglats av en flykt från missaktning och ett sökande efter erkännande. Det gäller också, om inte mer, i exodusfasen. Precis som tolkningen att den unge söker sig till kriminalitet för ett moraliskt erkännande, kan även återanpassningen till samhället ses som ett sökande efter värdighet och erkännande från omgivningen. Längre har den kriminelle levt i utanförskap och vad som i samhället betraktas som moralisk förkastlighet. Förflyttningen från detta stigmatiserade och missaktade ”sociala mörker” kan lika mycket karaktäriseras av en

flykt från social underordning, som ett sökande efter en förhöjd social position och erkännande. Den kriminelle kan i detta skede antas ha tömt ut alla den avvikande livsstilens alternativa vägar till erkännanden och då har individen till sist insett att det i den kriminella världen man levt i finns ytterst begränsade möjligheter att komma ifrån den ständiga moraliska degraderingen. Återanpassningen utgör i detta ljus ett sista, desperat försök att fly den ”sociala underordningens tyranni” (uttryck hämtat från Angelin 2009, s. 173). Skammen verkar visserligen handlingsförlamande vilket kan göra att återanpassningen upplevs ytterligare svårhanterlig, men att undkomma skam är en mycket stark drivkraft som kan bryta handlingsförlamningen. Jag menar här inte att presentera kampen för värdighet som den främsta drivkraften i återanpassningen utan endast lyfta fram det som en väsentlig faktor i ekvationen och diskutera dess innebörd för (den kriminelle) individen och livsutvecklingen eftersom detta tydligt framträder i studiens empiri.

I Honneths (2003) teori om erkännande intar föreställningen självet – självbild, självkänsla, självrelation - en central plats. Tolkningen att självet därmed också har en central plats i återanpassningen styrks av hur teoribildning om kriminella och behandlingsprogram tenderar att fokusera på individens identitet och självbild (Walters 2002) – områden som ligger väldigt nära den brännande punkten i teorin om ett moraliskt erkännande. Att livsberättelserna konstruktionistiskt sett kretsade kring återanpassningen och framför allt individens egna prestationer och aktörskap kan förstås på olika sätt. Det kan bero på att berättarna befinner sig i en tid då individuella val värderas högt och en livssituation där återanpassningen fortfarande dikterar deras livsvillkor och förhållningssätt till omvärlden och sig själva. Vissa intervjupersoner går fortfarande i behandlingar och en bar vid intervjutillfället fotboja. Men vilken roll spelar livsberättelserna i återanpassningen? De hjälper rimligtvis männen att återanpassa sig, inte minst i en ambivalent livssituation. Förändringar av tankemönster (Kognitiv beteendeterapi) är den vanligaste och dominerande behandlingsformen idag (Carlsson 2014, s. 99). Ur ett narrativt perspektiv kan sådana förändringar av tankestrukturer också förstås som att den kriminelle växlar mellan olika typer av berättelser. Cains (1991) kända studie om alkoholisters narrativ och identiteter visar hur starkt påverkade de är av sociala processer i Anonyma Alkoholisters behandlingsprogram. Hade männen livsberättelser sett annorlunda ut om de i stället inhämtats under den kriminella livsstilens höjdpunkter? Troligtvis, och idag är det en annan livsberättelse som framträder, en som ordnar och skänker mening till ett annars kaotiskt livsförlopp (Riessman 2008). Med ett förändrat sätt att se på sig själva och världen, en ny berättelse, som är anpassad efter den

dominerande synen på kriminalitet, är männen rustade för att socialt integreras. Funktionerna av att just fokusera på individernas egna moraliska prestationer i livsberättelserna – aktörskapet - i ett sammanhang av kontakt med folkmajoriteten, förklarar också berättelserna utformning. Utifrån Honneths tredje form av erkännande utgör individens prestationer några av de första som männen, i majoritetssamhällets ögon, kunnat få bekräftelse och uppskattning för. De rör sig inte bara genom en social integrering *in i* samhället utan även *ut ifrån* ett moraliskt bakvatten. De får rimligtvis positiva sociala bekräftelser för sina ansträngningar, inte minst från hjälpapparaten och andra återanpassade personer. De rör sig mot ett intersubjektivt erkännande och vad hjälper denna process om inte uppvisandet av just de moraliska prestationer som kan bringa ett erkännande? Det är ju just den moraliska nedvärderingen som inneburit skam och missaktningar.

6.4 Nyorienteringsfasen

Efter exodusfasen följer nyorienteringsfasen, som mer eller mindre tycktes präglas av en knapphet, realistisk sett. De äldre männen som levt i tunga narkomana missbruk menade att de nu kraftigt begränsades av löneutmätningar, villkor för skuldsanering och kommande ”fattigpension”.

Harry: Så i stort sett så har man ju ingen fysisk, psykisk eller en ekonomisk chans att få ett normalt liv.

Harry är medveten om hans begränsade möjligheter till ett normalt liv – i flera avseenden. En fortsatt social utsatthet i bred bemärkelse och ovanligt hög dödlighet är vanligt för denna grupp återanpassade (Freudenberg et al. 2008; Shover 1996, 145; Western et al. 2015). Flera intervjupersoner lever under existensminimum och de har oftast fått socialbidrag under en viss tid efter uppbrottet. Många har det väldigt fattigt i dagsläget. Vad innebär det för självkänslan och aktningen? Det syns trots allt en ganska stor variation bland deltagarna. En har lyckats betala av sina skulder genom att arbeta, spara och leva snålt. Han verkar idag ha det avsevärt bättre jämfört med den svåra ekonomiska utsatthet han tidigare upplevt. Flera intervjupersoner har fått eller ska få skuldsanering. Den yngste, som inte heller levt som en ”klassisk” narkoman, har aldrig haft skulder att betala och har nu efter ett par års socialbidrag och aktivitetsstöd lyckats skaffa sig ett jobb med en relativt bra lön (dock känner han sig fortfarande begränsad ekonomiskt). Det kriminella livsförloppet är åldersgraderat (Carlsson 2014, s. 110) och det verkar visa sig i att livssituationen i viss bemärkelse skiljer sig mellan

de yngre och äldre männen i studien, i att de yngre mer lindrigt kommit undan sin kriminalitet ekonomiskt.

En relevant fråga är om, hur och i vilken omfattning fattigdomen och skulderna i nyorienteringsfasen kan betraktas som en konsekvens av den tidigare kriminella och missbrukande livsstilen. Det är en komplicerad fråga som denna undersökning inte är i stånd att ge svar på. Samtidigt som det naturligtvis finns kopplingar mellan den kriminella livsstilen och den senare utsattheten har många i denna grupp kriminella och narkomaner, undersökningsdeltagarna inräknat, växt upp under fattiga villkor (Nilsson 2002). Fattigdomen har i olika utsträckning och på olika sätt följt med under hela livsutvecklingen. Men om inte annat verkar den kriminella livsstilen ha befäst och cementerat utsattheten och allt vad det innebär. Inte minst visar forskning om fängelsestraff just detta, att det ofta förstärker ett utanförskap (ibid., s. 131). Livet som kriminell och missbrukare har med andra ord medfört betydande svårigheter att fly från fattigdomen, i dess flerdimensionella bemärkelse. Därför kanske man här kan prata om kriminalitetens betydelse i relation till fattigdomen, snarare än tvärtom.

Den stigmatisering som tidigare upplevts i rollen som kriminell missbrukare kan till viss del antas överbryggas när männen går från att vara kriminella till ex-kriminella. Identitetsskiftet möjliggör nu en självbild som en vanlig samhällsmedborgare. Man har då en social roll och är en del av samhället likt de flesta andra människorna. Kan intervjupersonerna i nyorienteringsfasen då förvänta sig att bemötas av andra människor på ett mer respektfullt sätt? De kan förvänta sig att värderas med positiva moraliska konnotationer och få ett socialt erkännande som tidigare legat utom räckhåll, men det måste ständigt balanseras mot skamfläcken av att vara ex-kriminell. Rollen som före detta, i kombination med rollen som fattig, utgör oundvikligen en risk för missaktning.

I intervjuerna förekommer en enorm positivitet, entusiasm och livsglädje över många av de fördelar som förknippas med ett "legalt" liv. Det gäller exempelvis trivsel och bra mående, välfungerande sociala relationer, mindre stress och ingen påföljdsrisk.

Jowan: Jag trivs jättebra i hela mitt nyktra liv. Så det är sex år jag har nu [...] Det är skitbra. Och sen så då, för varje dag som jag har hållt mig nykter så har jag ju börjat se mer och mer glädje i livet

Denna positivitet förekommer tillsammans med en medvetenhet om en fortsatt fattigdom. Glädjen och uppskattningen av tillvaron kan utifrån de teoretiska begreppen erkännande, stigma och skam spegla motsatsen av den extremt påfrestande missaktning, stigmatisering och skam som självrelationen utsatts för under merparten av männens (vuxna) liv. Kanske först nu har de fått ett positivt socialt erkännande i flera bemärkelser som de knappt trott varit möjligt. Samtidigt visar intervjuutsagorna på den fortsatta ekonomiska och sociala utsatthet som förknippas med denna nyorienteringsfas. Fattigdomen finns för många kvar. De har lyckats åstadkomma en genomgripande förändring av sina liv och identiteter genom att bryta långvariga missbruk och kriminella livsstilar, men de har inte kunnat fly den materiella fattigdomen och den ständiga moraliska missaktning och nedvärdering som det innebär. Det gäller framför allt de äldre narkomanerna som hunnit utveckla ett avancerat missbruk. De har i stort sett utarmat alla möjligheter till ett drägligt liv avseende anställningsmöjligheter och en rimlig materiell levnadsnivå, och därmed också till aktning i form av exempelvis social uppskattning (Honneth 2003).

Att livet som återanpassad och tillfrisknad innebär livsvillkor präglade av fattigdom och missaktning bidrar som sagt till att många kriminella och ex-kriminella känner en ambivalens kring valet att leva legalt (Lalander 2009, s. 240; Svensson 2007). Svensson (2007) visar i sin studie hur valet att leva som narkoman inte bör förstås som irrationellt eller patologiskt, utan snarare som rationellt utifrån de relativa fördelar missbruket innebär. Trots elände utgör exempelvis socialiteten en vinst. Valet behöver ses mot bakgrund av det alternativ många narkomaner egentligen har i det konventionella samhället – en låg social position med ytterst begränsade möjligheter till materiell och social framgång. Det lagliga alternativet innebär ofta ett liv präglat av fattigdom, missaktning och svårigheter att stiga mot ett moraliskt erkännande. Utifrån det kan vi förstå inträdet i kriminalitet, åtminstone för en del, som ett rationellt val. Visserligen var det ödesdigert, men med tanke på de förhållandevis oinspirerande framtidsutsikter som de hade som unga tycks de inte ha haft mycket att förlora.

Utifrån ett konstruktionistiskt perspektiv kan den enorma positivitet kring nyorienteringsfasen begripliggöras som den andra sidan av myntet i förhållande till den mörka och negativa bilden som presenteras av det kriminella livet i livsberättelsen. Den intensitet som den andra fasen kritiserades med kan jämföras med den intensitet som det nya livet i fas fyra hyllas med. Det sker en polarisering i livsberättelsen i vilken identitetsfrågor är centrala. Detta handlar nästa avsnitt om.

6.5 Identitetsrekonstruktion

I detta avsnitt ligger fokus uteslutande på en konstruktionistisk analys.

Intervjupersonernas livsberättelser presenteras inte i ett socialt vakuum (Hydén 1997; Riessman 2008). Sammanhanget har stor betydelse för hur de skapas och framställs. Både samtiden och samhället finns i den individuella berättelsen då berättaren ofta drar nytta av mästarberättelser (Hydén 1995; 2008, s. 96). Dessa utgör grundläggande kulturella föreställningar, logiker, normer och diskurser. Genom anspelandet på mästarberättelser vinner individuella berättelser legitimitet då publiken kan relatera till dess mening. Men det är inte bara kontexten i generell mening, såsom den rådande samhällssynen, som har betydelse. Även den konkreta intervjusituationen inverkar.

Berättelser bär ofta på en moralisk innebörd (Hydén 1995; 2008; Riessman 1997, s. 58). I livsberättelserna syns ett återkommande och centralt tema: *moral*. Det väcker frågor om aktning och erkännande. Moraltemat är så pass genomgående i samtliga livsberättelser att de sammantaget verkar bilda en större helhet, en kollektiv berättelse, med en tydlig moralisk logik. Logiken förstås kanske bäst i relation till majoritetssamhällets nutida syn på rätt och fel och vad som konstituerar en god respektive dålig livsstil. Intervjupersonerna skänker en moralisk mening till sina livsprocesser genom att skarpt skilja på att leva kriminellt och legalt (livsfas två och fyra). Centralt i ett narrativt perspektiv är hur människor genom berättelser konstruerar sina egna identiteter (Loseke 2007; Mishler 1997, s. 78; Riessman 2008, s. 8). Därför är det intressant att intervjupersonerna, genom att särskilja mellan sina två livsstilar, också gör en självpresentation. De pekar tydligt på övergången från en tidigare kriminell till en ny icke-kriminell identitet.

En väsentlig del av utsagorna utgjorde resonemang kring moral - värderingar, handlingars rätt och fel, livssyn med mera. Vad står detta för? Hur kan man förstå att resonemang om moral tar en framträdande plats i före detta kriminellas svar på frågan om hur fattigdom och kriminalitet hör ihop? Jag har inte frågat om moral i intervjuerna och det förekommer heller inte i frågeguiderna, se bilaga 9.2. Även om vi för en stund bortser från frågan om fattigdomens betydelse i kriminaliteten, hur kan vi förstå att moral tar en central plats i livsberättelserna? Av någon anledning framhäver intervjupersonerna själva frågan om moral i

förståelsen av deras kriminalitet. Varför berättas just denna berättelse och inte en annan (jfr Hydén 1997, s. 22)?

De otaliga moraliska resonemangen i empirin berör olika teman, som *handlingar/beteende*, *värderingar*, *förståelse* och *mående*. Det första temat handlar om hur de före detta kriminella slutat begå ”onda” *handlingar*. Detta relateras till den sociala, fysiska och ekonomiska skada brottshandlingarna orsakat andra.

Lars: Sen är det inte förrän äldre dar nu som man börjar få samvetet vaknar till liv och man tänker på alla de man har snott från och så. Det var ju rätt taskigt.

Idag begår de inte brott och gör inte andra människor illa utan istället gott. Flera poängterar att de har jobb, bostad och ”sköter sig”. De har även lärt sig att hantera sin fattigdom på ett socialt accepterat sätt, genom att exempelvis avstå istället för att stjäla det de vill ha. I utsagorna framkommer även önskemål att hjälpa andra kriminella att återanpassa sig.

Intervjupersonernas *värderingar* anses också ha genomgått en radikal förändring. Det gäller delvis hur de värderar andra människor i samhället. I berättelsen beskrivs hur man tidigare inte betraktat andra människor som mer än objekt, som aldrig tillskrivits ett värde större än den kriminelle själv, vilket rättfärdigat att exempelvis stjäla från dem då ens egna behov anses ha företräde. Idag har man istället helt andra värderingar. Förändringen gäller också hur man värderat livet och sig själv.

Rickard: Jag har asså fått ändra på etik och moral, andlighet, kriminalitet och lära av livet, leva på livets villkor, leva nykter och drogfri, en dag i taget, ja asså empati, självkänsla, självförtroende. Där har du tio saker som jag har liksom haft fullt upp och jobba med!

Frågan om andlighet var central i en del livsberättelser (jfr Day 2012) och den genomgripande moraliska utvecklingen ansågs följa parallellt med denna själsliga utveckling som förknippas med ett inre ”djup” och ”sitt högre jag”. Även männens *förståelse* har utvecklats då de menar att deras tankestrukturer, verklighetsuppfattning och livssyn förändrats mot det bättre. De har gått från, vad de anser vara låsta, ”kriminella tankemönster” till nya sätt att tänka jämförbart med ”normala” människor. Impulsivitet, kortsiktighet, ansvarslöshet, samhällsförakt har ersatts av öppenhet, planering, en ordnad och strukturerad vardag, självinsikt med mera.

Emil: Så det fanns ju ingen tanke bakom någonting. Det var bara.. bara impulser, bara själva tanken. Man tänkte inte efter för fem öre.

Även intervjupersonernas *mående* och känslotillstånd verkar ha förbättrats betydligt. I det kriminella livet har dem mått dåligt psykiskt och fysiskt. Numera uttrycker dem istället livsglädje, positivitet, hopp, trivsel och en enorm entusiasm kring personliga framsteg och förtjänster man upplever med det nya, legala livet, trots att de materiella bristerna tynger en del.

Samtliga livsområden har genomgått en förändring, förbättring och utveckling som tillsammans bildar ett övergripande mönster av en positiv livsförändring och framför allt en personlighetsutveckling. Utvecklingen roterar runt moral som skär igenom tidigare nämnda teman, såsom värderingar och handlingar. Den presenteras huvudsakligen i förhållande till två livsfaser – den kriminella fasen och nyorienteringsfasen. I samband med att det kriminella livet svartmålas kritiserar även männens tidigare kriminella identiteter. Genom skarpa skillnader uppstår ett motsatsförhållande där livsberättelsen tycks kretsar kring kriminalitet och laglydighet som två dikotoma motpoler (jfr Sjøgaard et al. 2016, s. 107-109). Som före detta kriminell har man gått från att bete sig illa till att bete sig väl, från skeva till sunda värderingar, från att vara vilsen till förständig, från att må dåligt till att må bra. Från utanförskapets ondo har man utvecklats som person för att kliva in i godhetens domäner. En process som ger intryck av att upplysas eller bli seende efter en lång tid i blindo. Sammantaget kan detta ses som en positiv självpresentation som görs i relation till en tidigare negativ identitet. Att gå från kriminell till laglydig samhällsmedborgare innebär en resa då man gått från ond till god. Livsberättelserna kan därför närmast beskrivas som gedigna framgångs- och solskenshistorier. Detta är samtidigt en moralisk berättelse som ligger i linje med och berättas mot bakgrund av samhällets moraliska ordning enligt vilken du är omoralisk som kriminell och moralisk som icke-kriminell. Moralens centrala roll i förändringen signalerar att männen har genomgått en *moraluppgradering* samt en rekonstruktion av sina identiteter, en *moralisk identitetsrekonstruktion* (jfr Loseke 2007; Mishler 1997, s. 78; Riessman 2008, s. 8). Detta är ett begrepp som jag själv genererat i analysarbetet. Jag har ingen teoretisk förankring i användandet av begreppet.

Teoretiska perspektiv kan skänka mening åt de identitetsrekonstruerande processerna. Med hjälp av Honneths (2003) teori har jag analyserat livsval kopplat till sociala positioner, inte minst i återanpassningen, som en kamp för erkännande. Även identitetsrekonstruktionen i livsberättelsen kan förstås som ett uttryck för en aktiv kamp för ett moraliskt erkännande. Återanpassningen tolkas i uppsatsen som en flykt från missaktning och en kamp för

erkännande, men jag är medveten om att det också rör sig om en flykt från en destruktiv livsstil. Att förändra sin identitet är ett vanligt inslag i behandlingen av kriminella (Cain 1991). Likaså utgör livsberättelserna ett centralt inslag i återhämtningen.

Identitetsrekonstruktionen kan därför ses som en del av och ett nödvändigt steg i de före detta kriminella människors återanpassningar till samhället (jfr Paternoster & Bushway 2009; Sjøgaard et al. 2016; Ward & Marshall 2007). Livsberättelserna är en del av återanpassningen, där männen genom självpresentationen skapar sig själva och sina liv (Loseke 2007; Mishler 1997, s. 78). Återanpassningen (och livsberättelsernas identitetsrekonstruktion) kan då förstås som ett sätt att skapa sig en socialt accepterad identitet och söka aktning genom den. Den skarpa kritik som riktas mot den kriminella livsstilen framträder då som ett sätt att distansera sig från en tidigare missaktad identitet (jfr Sjøgaard et al. 2016). Identitetsrekonstruktionen utgör en aktiv social positionering och handling i livsberättelsen.

Att genom berättelsen, identitetsarbetet och återanpassningen röra sig mot samhällets moraliska normer kan tolkas som försök att bli som ”de normala” och röra sig ”uppåt” i en moralisk hierarki (social mobilitet). I och med ansträngningarna sträcker männen sig mot en möjlighet till ett intersubjektivt erkännande från omgivningen. Då framstår det inte som ett sammanträffande att kriminella ersätter sina moraliska värderingar med just de som i den givna sociala kontext de befinner sig i anses socialt godtagbara och ”gångbara”. Rör man sig ut från en kriminell subkultur kan man inte marknadsföra sig med subkulturens värderingar eftersom de står i skarp kontrast till folkmajoritetens, dock gjordes sannolikt en sådan omvänd identitetsrekonstruktion i den kriminella debuten. Därför ersätts nu en kriminell identitet med en socialt acceptabel (Sjøgaard et al. 2016, s. 102). Kritiken mot det kriminella livet är troligtvis välgrundad, men den är samtidigt högst strategisk och funktionell med tanke på berättelsernas kontext. Berättelsen får sin mening genom dess funktion och motiv. Skulle inte möjligheten till att bli insläppt och erkänd i samhället hotas om berättelsen inbegrep fler av kriminalitetens relativa fördelar? Samtidigt blir det kriminella livet omoraliskt *genom* berättelsen. Att just moral utgör kärnan i livsberättelsen om en identitetsrekonstruktion menar jag styrker föreliggande tolkning om dess syfte och funktion som en kamp för ett *moraliskt* erkännande.

Ali: Så jag, om jag hade inte rehabiliterat mig själv [...] så hade jag nog inte varit den människan jag är idag.

7 Avslutande diskussion

Jag sammanfattar här studiens centrala resultat och diskutera därefter dess relevans och innebörd för fortsatt forskning och det sociala arbetets praktik.

För de intervjupersoner från fattigare bakgrunder har fattigdomen följt med som en följeslagare genom hela livet, dock i olika skepnader. För samtliga har fattigdomen blivit uppenbar under det kriminella livet och i olika utsträckning därefter. Under barndomen har den relativa fattigdomen främst utgjort en drivkraft och motiverat den unge till en kriminell debut. Detta har förståtts som en flykt från missaktningar i fattigskammen och omsorgsbrister samt som en moraliskt motiverad kamp för värdighet och erkännande. Uppvisandet av materiell status har varit viktigt i de ungas identitetsutveckling och anskaffandet av pengar var därför ett vanligt motiv till brott då det möjliggjorde grupptillhörighet och erkännande. I en konstruktionistisk förståelse har två narrativa logiker identifierats, av barnet som passivt, missaktat och offer för strukturer samt som aktiv spänningssökande aktör. Den senare kriminella livsstilen innebär, realistiskt sett, en uppenbar och utpräglad fattigdom, såväl materiellt som immateriellt genom en starkt missaktad och stigmatiserad social roll. Det innebär ett utanförskap och en påtaglig utsatthet. Socialbidrag utgör en vanlig inkomstkälla. Missbruk är här centralt och bidrar till en uttömning av individens resurser. Ett slående narrativt mönster är den tunga kritik som riktas mot det kriminella livet.

I uppbrottet från kriminalitet har fattigdomen och resursbrister främst verkat hindrande. Att bryta ett destruktivt livsmönster och socialt integreras upplevs som svårt och komplext. Den missaktade kriminella identiteten medför att männen behövt göra en (narrativ) moralisk identitetsrekonstruktion för att komma närmare ett sedan länge avlägset erkännande. Det utgör en flykt från det ovärdiga, moraliskt urvattnade landskapet för att nå värdighetens bördiga fält. Återanpassningen har tolkats som en sista, desperat flykt från en gravt missaktad identitet och som ett sökande efter erkännande. Rekonstruktionen utgör grunden i den nya, nuvarande identiteten. Denna sociala positionering pågår än idag, vilket syns i självpresentationerna i berättelserna relaterat till det sociala sammanhanget. Livsberättelserna präglas generellt sett av individualistiska förklaringsmodeller då aktörskapet anses vara avgörande i uppbrottet. Vi har även sett att uppbrottets svårigheter tillsammans med kriminalitetens relativa fördelar kan väcka en ambivalens kring valet att återanpassa sig. I det

ljuset framstår även det faktum att återanpassningen, och då främst aktörskapet, utgjort kärnpunkten i livsberättelserna, som ett led i erkännandekampen.

I nyorienteringsfasen är många före detta kriminella fortfarande relativt fattiga, vilket ofta placerar dem i en materiellt och socialt underlägsen position i samhället. Skulder och fattigpension tenderar att försvåra möjligheter till ett ”normalt” ekonomiskt och psykosocialt liv. Den bestående fattigdomen innebär en risk för fortsatt missaktning. Den tidigare fattigdomen och kriminaliteten har alltså i ett komplext samspel tillsammans inneburit fortsatta svårigheter, framför allt för de tyngre narkomanerna. Möjligheterna att skapa sig ett nytt, drägligt liv verkar vara avhängigt hur sent uppbrottet inträffat och hur pass avancerad individens kriminalitet och missbruk hunnit bli. Narrativt har den påtagliga positivitet som uttryckts om det nya livet delvis tolkats som ett glädjepro över ett nyfunnet erkännande, vilket relaterats till identitetsrekonstruktionen och svartmålningen av det kriminella livet.

Sett över ett livsförlopp kan relationen mellan fattigdom och kriminalitet förstås på olika sätt. Fattigdomen har drivit, motiverat, förstärkt eller vidmakthållit en kriminell livsstil, samtidigt som kriminaliteten inverkat på fattigdomen. Inre och yttre faktorer samspelar, då fattigdomens materiella och relationella innebörder haft betydelse. Relationellt har fattigdomen inneburit moraliska missaktningar och nedvärderingar, medan det materiella snarare triggat till kriminalitet. Avgörande val i de före detta kriminella människors liv kan förstås som inslag i en ständig kamp för erkännande. De har utifrån detta aktivt förhållit sig till sin sociala situation. Oavsett uppväxtvillkor verkar kriminaliteten och missbruket ha inneburit en bestående utsatthet för de intervjuade männen. Det bör åter påpekas att just män intervjuats, varför slutsatser dragna i studien inte kan förväntas gälla för kvinnor. Kriminella kvinnors livsberättelser och -historier ter sig troligtvis annorlunda och det vore intressant om liknande studier gjordes av detsamma.

Förståelsen om erkännandekamper är naturligtvis inte allmängiltig. Den avser snarare *ett* spår i komplexa förhållanden och livsval. Det framgick inte minst under respondentvalideringen. En del kände tveklöst igen sig medan andra tyckte att erkännandet endast utgjorde en av många väsentliga dimensioner i förståelsen om relationen mellan fattigdom och kriminalitet. Det kan varken generaliseras över tid eller människor. Spänning, nöd, gemenskap och gruppträck har också betydelse. Erkännande kan till och med vara irrelevant i vissa fall.

Fattigdom och kriminalitet är komplexa problem och likaså dess verkliga innebörd för människor i dagens Sverige, varför det hanteras av dem själva på olika sätt.

I forskningsansatsen har jag kombinerat ett naturalistiskt och konstruktionistiskt angreppssätt i sökandet efter svar på fattigdomens betydelse i de före detta traditionella brottslingarnas livsberättelser. Olika vetenskapsteoretiska utgångspunkter innebär också olika typer av resultat. Slutsatserna kretsar dels kring de påfrestningar som fattigdomen inneburit, dels kring den strategiska funktionaliteten av konstruerandet av narrativa identiteter i socialt samspel. Det narrativa arbetssättet ska inte underskattas. Studien stödjer annan forskning som betonat den betydelse rekonstruerandet av identiteter har i kriminellas återanpassning (jfr Paternoster & Bushway 2009; Sjøgaard et al. 2016). Utifrån detta skulle även forskning inom andra områden i det sociala arbetet kunna gynnas av narrativa analyser av utsatta människors förändringsprocesser. Ett annat viktigt bidrag är betydelsen av det intersubjektiva moraliska värdet människor tillskrivs, genom aktning eller missaktning. I Sverige är relativ fattigdom ett utbrett problem (Rauhut 2011) och dess relationella innebörder för fattiga själva är viktigt att beakta. Då studien visat hur fattiga kan söka aktning i kriminalitet, frågar jag mig vilka andra möjligheter det finns för fattiga (ungdomar) att söka det.

Avslutningsvis ligger studiens främsta förtjänst i förståelsen om den betydelse den manlige kriminellas materiella resurser och identitetsuppfattning tillsammans har för hans livsval och livssituation. För att nå en socialt godtagbar plats i samhället underlättar även materiella resurser, såsom arbete, bostad och ekonomi. För att förstå traditionell kriminalitet behöver vi förstå innebörden av att självbilden moraliskt degraderas. Majoritetssamhällets förväntningar på kriminellas återanpassning kan anses orimliga om de inte inbegriper en förståelse kring människans inre, subjektiva verklighet och dess samspel med en ”yttre” utsatthet. Vi kan inte förvänta oss att människor ska sluta begå brott om de inte, genom strukturella resurser och ett intersubjektivt erkännande, får möjlighet att stärka sin självkänsla, identitetsuppfattning och finna en plats i samhället värd att ha.

8 Referenser

- Ahrne, Göran & Peter Svensson (2011). Kvalitativa metoder i samhällsvetenskapen. I: Ahrne, Göran & Peter Svensson (red.). *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber.
- Alvesson, Mats & Kaj Sköldberg (2008). *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Andersson, Gunvor & Hans Swärd (2008). Etiska reflektioner. I: Meeuwisse, Anna, Hans Swärd, Rosmari Eliasson-Lappalainen & Katarina Jacobsson (red.). *Forskningsmetodik för socialvetare*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Angelin, Anna & Bengt Starrin (2012). När pengarna inte räcker – om ekonomisk stress, skam och kampen för värdighet. I: Swärd, Hans & Lena Engelmark (red.). *Fattigdom utan gränser*. Stockholm: Carlsson.
- Angelin, Anna (2009). *Den dubbla vanmaktens logik. En studie om långvarig arbetslöshet och socialbidragstagande bland unga vuxna*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Appleton, Catherine. (2010). *Life after Life Imprisonment*. Oxford: Oxford University Press.
- Aspers, Patrik (2011). *Etnografiska metoder: att förstå och förklara samtiden*. Malmö: Liber.
- Bachman, Ronet, Erin Kerrison, Raymond Paternoster, Daniel O'Connell & Lionel Smith (2016). Desistance for a Long-Term Drug-Involved Sample of Adult Offenders: The Importance of Identity Transformation. *Criminal Justice & Behavior*, 43 (2): 164-186.
- Bauman, Zygmunt (2012). *Arbete, konsumtion och den nya fattigdomen*. Göteborg: Daidalos.
- Becker, Howard S. (2006). *Utanför. Avvikandets sociologi*. Lund: Arkiv.
- Bergström, Gunnar (2012). *Kriminalitet som livsstil*. Lund: Studentlitteratur.
- Bruner, Jerome (2004). Life as Narrative. *Social Research*, 71 (3): 691-710.
- Bryman, Alan (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber.
- Cain, Carole (1991). Personal Stories: Identity Acquisition and Self-Understanding in Alcoholics Anonymous. *Ethos*, 19 (2): 210-253.
- Calverley, Adam (2013). *Cultures of Desistance: Rehabilitation, Reintegration and Ethnic Minorities*. London: Routledge.
- Carlsson, Christoffer (2012). Using 'Turning Points' to Understand Processes of Change in Offending: Notes from a Swedish Study on Life Courses and Crime. *British Journal of Criminology*, 52 (1): 1-16.
- Carlsson, Christoffer (2014). *Continuities and Changes in Criminal Careers*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Chylicki, Pawel (1992). *Att upphöra med brott: vägar ut ur den kriminella karriären*. Lund: Lund University Press.
- Cohen, Albert K. (1955). *Delinquent boys: the culture of the gang*. Glencoe: The Free Press.
- Day, Joanne K. (2012). *Transforming Criminal Lives: A Narrative Study of Selves, Bodies and Physical Activity*. Exeter: University of Exeter.
- Eliasson-Lappalainen, Rosmari, Katarina Jacobsson, Anna Meeuwisse & Hans Swärd (2008). Socialvetenskapliga forskningstraditioner: en introduktion. I: Meeuwisse, Anna, Hans Swärd, Rosmari Eliasson-Lappalainen & Katarina Jacobsson (red.). *Forskningsmetodik för socialvetare*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Estrada, Felipe & Anders Nilsson (2011). Fattigdom, segregation och brott. I: Alm, Susanne Olof Bäckman, Anna Gavanas & Anders Nilsson (red.). *Utanförskap*. Stockholm: Dialogos.
- Etnorf, Horst & Peter Winker (2008). Investigating the drugs–crime channel in economics of crime models: Empirical evidence from panel data of the German States. *International Review of Law & Economics*, 28 (1): 8-22.

- Farrall, Stephen, Ben Hunter, Gilly Sharpe & Adam Calverley (2014). *Criminal Careers in Transition: The Social Context of Desistance from Crime*. Oxford: Oxford University Press.
- Farrington, David P. (1995). The Development of Offending and Antisocial Behaviour from Childhood: Key Findings from the Cambridge Study in Delinquent Development. *Journal of Child Psychology & Psychiatry & Allied Disciplines*, 36 (6): 929-964.
- Freudenberg, Nicholas, Jessie Daniels, Martha Crum, Tiffany Perkins & Beth E. Richie (2008). Coming Home From Jail: The Social and Health Consequences of Community Reentry for Women, Male Adolescents, and Their Families and Communities. *American Journal of Public Health*, 98 (1): 191-202.
- Goffman, Erving (2011). *Stigma. Den avvikandes roll och identitet*. Stockholm: Norstedt.
- Goffman, Erving (2014). *Totala institutioner: fyra essäer om anstaltslivets sociala villkor*. Lund: Studentlitteratur.
- Goldstein, Paul J. (1985). The Drugs/Violence Nexus: A Tripartite Conceptual Framework. *Journal of Drug Issues*, 15 (4): 493-506.
- Hammersley, Richard (2008). *Drugs and Crime: Theories and Practices*. Cambridge: Polity.
- Healy, Deirdre (2013). Changing fate? Agency and the desistance process. *Theoretical Criminology*, 17 (4): 557-574.
- Heidegren, Carl-Göran (2009). *Erkännande*. Malmö: Liber.
- Hilte, Mats (1996). *Avvikande beteende - en sociologisk introduktion*. Lund: Studentlitteratur.
- Hjort, Torbjörn (2004). *Nödvändighetens pris. Konsumtion och knapphet bland barnfamiljer*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Honneth, Axel (2002). Grounding Recognition: A Rejoinder to Critical Questions. *Inquiry*, 45 (4): 499-519.
- Honneth, Axel (2003). *Erkännande. Praktisk-filosofiska studier*. Göteborg: Daidalos.
- Hydén, Lars-Christer (1995). Det sociala misslyckandet som berättelse. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 3 (95): 194-207.
- Hydén, Lars-Christer (1997). De otaliga berättelserna. I: Hydén, Lars-Christer & Margareta Hydén (red.). *Att studera berättelser: samhällsvetenskapliga och medicinska perspektiv*. Stockholm: Liber.
- Hydén, Lars-Christer (2008). Berättelseforskning. I: Meeuwisse, Anna, Hans Swärd, Rosmari Eliasson-Lappalainen & Katarina Jacobsson (red.). *Forskningsmetodik för socialvetare*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Häll, Lars (2004). *Offer för våld och egendomsbrott 1978–2002. Rapport 104*. Stockholm: Statistiska centralbyrån (SCB).
- Jacobsson, Katarina (2008). Den svårfångade kvaliteten. I: Wästerfors, David & Katarina Sjöberg (red.). *Uppdrag: Forskning. Konsten att genomföra kvalitativa studier*. Malmö: Liber.
- Johansson, Anna & Peter Öberg (2008). Biografi- och livsberättelseforskning. I: Meeuwisse, Anna, Hans Swärd, Rosmari Eliasson-Lappalainen & Katarina Jacobsson (red.). *Forskningsmetodik för socialvetare*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Johansson, Anna (2005). *Narrativ teori och metod: med livsberättelsen i fokus*. Lund: Studentlitteratur.
- Karlsson, Magnus (2008). Det levda samhället. I: Wästerfors, David & Katarina Sjöberg (red.). *Uppdrag: Forskning: konsten att genomföra kvalitativa studier*. Malmö: Liber.
- King, Sam (2012). Transformative agency and desistance from crime. *Criminology & Criminal Justice*, 13 (3): 317-335.
- Kingston, Sarah & Colin Webster (2015). The most 'undeserving' of all? How poverty drives young men to victimisation and crime', *Journal of Poverty & Social Justice*, 23 (3): 215-227.

- Kirkwood, Steve (2016). Desistance in Action: An Interactional Approach to Criminal Justice Practice and Desistance from Offending. *Theoretical Criminology*, 20 (2): 220-237.
- Lalander, Philip (2009). *Respekt: Gatukultur, ny etnicitet och droger*. Malmö: Liber.
- Laub, John H. & Robert J. Sampson (2003). *Shared Beginnings, Divergent Lives: Delinquent Boys to Age 70*. Cambridge: Harvard University Press.
- Levin, Claes (2008). Att undersöka det sociala: några ingångar. I: Meeuwisse, Anna, Hans Swärd, Rosmari Eliasson-Lappalainen & Katarina Jacobsson (red.). *Forskningsmetodik för socialvetare*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Liebregts, Nienke, Peggy van der Pol, Ron de Graaf, Margriet van Laar, Wim van den Brink & Dirk J. Korf (2015). Persistence and desistance in heavy cannabis use: the role of identity, agency, and life events. *Journal of Youth Studies*, 18 (5): 617-633.
- Lister, Ruth (2004). *Poverty*. Cambridge: Polity.
- Loseke, Donileen R. (2003). *Thinking about Social Problems: an introduction to constructionist perspectives*. New York: Aldine de Gruyter.
- Loseke, Donileen R. (2007). The Study of Identity as Cultural, Institutional, Organizational, and Personal Narratives: Theoretical and Empirical Integrations. *The Sociological Quarterly*, 48 (4): 661-688.
- Mead, George Herbert (1976). *Medvetandet, jaget och samhället: från socialbehavioristisk ståndpunkt*. Lund: Argos.
- Merton, Robert K. (1938). Social Structure and Anomie. *American Sociological Review*, 3 (5): 672-682.
- Miller, Walter B. (1958). Lower Class Culture as a Generating Milieu of Gang Delinquency. *Journal of Social Issues*, 14 (3): 5-19.
- Miller, Walter B. (1959). Implications of Urban Lower-Class Culture for Social Work. *Social Service Review*, 33 (3): 219-236.
- Milton, Pia (2006). *Arbete i stället för bidrag? Om aktiveringskraven i socialtjänsten och effekten för de arbetslösa bidragstagarna*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Mishler, Elliot G. (1997). Modeller för berättelseanalys. I: Hydén, Lars-Christer & Margareta Hydén (red.). *Att studera berättelser: samhällsvetenskapliga och medicinska perspektiv*. Stockholm: Liber.
- Nationalencyklopedin (2016). Uppslagsverket.
[<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/f%C3%B6rm%C3%B6genhetsbrott>. Hämtat: 2016-08-04].
- Nilsson, Anders & Felipe Estrada (2011). Established or excluded? A longitudinal study of criminality, work and family formation. *European Journal of Criminology*, 8 (3): 229-245.
- Nilsson, Anders (2002). *Fånge i marginalen. Uppväxtvillkor, levnadsförhållanden och återfall i brott bland fångar*. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Paternoster, Ray & Shawn Bushway (2009). Criminology: Desistance and the "Feared Self": Toward an Identity Theory of Criminal Desistance. *Journal of Criminal Law & Criminology*, 99 (4): 1103-1156.
- Presser, Lois & Sveinung Sandberg (2015). *Narrative Criminology: Understanding Stories of Crime*. New York: NYU Press.
- Rauhut, Daniel (2011). *Den besvärliga fattigdomen*. Lund: Studentlitteratur.
- Riessman, Catherine K. (1997). Berätta, transkribera, analysera. I: Hydén, Lars-Christer & Margareta Hydén (red.). *Att studera berättelser: samhällsvetenskapliga och medicinska perspektiv*. Stockholm: Liber.
- Riessman, Catherine Kohler (2008). *Narrative Methods for the Human Sciences*. London: SAGE.

- Rocque, Michael, Chad Posick & Ray Paternoster (2016). Identities Through Time: An Exploration of Identity Change as a Cause of Desistance. *Justice Quarterly*, 33 (1): 45-72.
- Sahlin, Ingrid (2013). Sociala problem som verklighetskonstruktioner. I: Meeuwisse, Anna & Hans Swärd (red.). *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Salonen, Tapio & Malmö University (2013). *Det nödvändiga uppbrottet: reformera det ekonomiska biståndet*. Stockholm: Arenaidé.
- Sampson, Robert J. (2000). Whither the Sociological Study of Crime? *Annual Review of Sociology*, 26: 711-714.
- Sarnecki, Jerzy (2009). *Introduktion till kriminologi. Volym 1. Brottslighetens omfattning, karaktär och orsaker*. Lund: Studentlitteratur.
- Scheff, Thomas J. & Bengt Starrin (2013). Ett emotionssociologiskt perspektiv på sociala problem: skam och utsatthet. I: Meeuwisse, Anna & Hans Swärd (red.). *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Scheff, Thomas J. (1990). *Microsociology: Discourse, Emotion and Social Structure*. Chicago: University of Chicago Press.
- Scheff, Thomas J. (1997). *Emotions, the social bond, and human reality: part/whole analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schweiger, Gottfried (2014). Recognition and poverty. *Eidos*, 22: 143-168.
- Sen, Amartya (1999). *Commodities and Capabilities*. New Delhi: Oxford University Press.
- Sennett, Richard (2000). *När karaktären krackelerar: människan i den nya ekonomin*. Stockholm: Atlas.
- Shaw, Clifford R. & Henry D. McKay (1942). *Juvenile Delinquency and Urban Areas: A Study of Rates of Delinquents in Relation to Differential Characteristics of Local Communities in American Cities*. Chicago: University of Chicago Press.
- Shover, Neal (1996). *Great Pretenders: Pursuits and Careers of Persistent Thieves*. Colorado: Westview Press.
- Silvestri, Marisa & Chris Crowther-Dowey (2016). *Gender & Crime: A Human Rights Approach*. Los Angeles: SAGE.
- Smedler, Ann-Charlotte (2012). Forskningsetik. I: Sundell, Knut (red.). *Att göra effektutvärderingar*. Stockholm: Gothia.
- Smith, Adam (1982). *The Theory of Moral Sentiments*. Indianapolis: Liberty Classics.
- Smith, Adam (1999). *The Wealth of the Nations*. Penguin books.
- Socialstyrelsen (2013). *Ekonomiskt bistånd – Handbok för socialtjänsten*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- SOU 1971:49. *1956 års klientelundersökning rörande ungdomsbrottslingar. Unga lagöverträdare. I, Undersökningsmetodik. Brottdebut och återfall*. Stockholm: Statens offentliga utredningar.
- Sparkes, Andrew C. & Jo Day (2016). Aging bodies and desistance from crime: Insights from the life stories of offenders. *Journal of Aging Studies*, 36: 47-58.
- Spicker, Paul (1984). *Stigma and Social Welfare*. London: Croom Helm.
- Statistiska centralbyrån (SCB) (2011). *Offer för våld och egendomsbrott 2008-2009*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Svensson, Bengt (2007). *Pundare, jonkare och andra: med narkotikan som följeslagare*. Stockholm: Carlsson.
- Svensson, Peter & Göran Ahrne (2011). Att designa ett kvalitativt forskningsprojekt. I: Ahrne, Göran & Peter Svensson (red.). *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber.
- Svensson, Peter (2011). Teorins roll i kvalitativ forskning. I: Ahrne, Göran & Peter Svensson (red.). *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber.

- Søgaard, Thomas F., Torsten Kolind, Birgitte Thylstrup & Ross Deuchar (2016). Desistance and the micro-narrative construction of reformed masculinities in a Danish rehabilitation centre. *Criminology & Criminal Justice: An International Journal*, 16 (1): 99-118.
- Tham, Henrik (1995). Från behandling till straffvärde. Kriminalpolitik i en förändrad välfärdsstat. I Dag, Victor (red.). *Varning för straff. Om vådan av den nyttiga straffrätten*. Stockholm: Fritzes.
- Thurén, Torsten (2013). *Källkritik*. Stockholm: Liber.
- Titmuss, Richard M. (1968). *Commitment to welfare*. London: Allen & Unwin.
- Townsend, Peter (1979). *Poverty in the United Kingdom: A Survey of Household Resources and Standards of Living*. Harmondsworth: Penguin books
- Vetenskapsrådet (2016). *Forskningsetiska principer: inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. [<http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf>. Hämtat: 2016-08-04].
- Walters, Glenn D. (2002). *Criminal Belief Systems: An Integrated-interactive Theory of Lifestyles*. Westport: Praeger.
- Ward, Tony & Bill Marshall (2007). Narrative Identity and Offender Rehabilitation. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 51 (3): 279-297.
- Western, Bruce, Anthony A. Braga, Jaclyn Davis & Catherine Sirois (2015). Stress and Hardship after Prison. *American Journal of Sociology*, 120 (5): 1512-1547.
- Åsberg, Rodney (2001). Det finns inga kvalitativa metoder – och inga kvantitativa heller för den delen: Det kvalitativa-kvantitativa argumentets missvisande retorik. *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 6 (4): 270-292.

9 Bilagor

9.1 Informationsbrev

LUNDS
UNIVERSITET

Hej!

Jag heter Lagunathan Govender och skriver min masteruppsats i socialt arbete på Lunds Universitet. Det jag studerar är om fattigdom och kriminalitet hänger ihop. Vilken betydelse har knappa resurser och brist på pengar för att människor begår brott?

Jag söker nu personer som kan tänka sig ställa upp på intervju och kontaktar därför bland annat er. Jag är intresserad av era erfarenheter och reflektioner. Det enda kravet för de som deltar i undersökningen är att ha erfarenhet av att ha begått egendomsbrott.

Intervjun kan ta mellan 1-2 timmar och hålls individuellt. Det vore bra om vi kan göra intervjuerna under veckorna 7-13. De som ställer upp på intervjuerna kommer vara anonyma.

Välkommen att kontakta mig på uppgifterna här nedan om du har frågor eller vill delta. Du kan också kontakta min handledare Anna Angelin, forskare på Socialhögskolan, Lunds Universitet: anna.angelin@soch.lu.se

Med förhoppning att höra från er,

Med vänliga hälsningar,
Lagunathan Govender

lagu.govender@gmail.com
0738165979

9.2 intervjuguider

9.2.1 Intervjuguide (1)

- Ekonomi
Skulle du säga att du har erfarenhet av att vara fattig? På vilket sätt?
Uppväxtförhållanden?
- Ekonomi och brott
Hänger det ihop? Hur? Kopplingar?
Har du begått brott för att skaffa pengar? Pengar till vadå? Exempel!
Har dina uppväxtförhållanden haft betydelse för din brottslighet?
Situationer där du ser ett samband mellan fattigdom och brott du begått?
- Typ av brott
Vilken typ av brott har du begått?
- Motiv till brott
Syften? Ambitioner? (pengar, droger, spänning, konsumtion?)
Hur tänkte du då? Vad tänker du idag, när du tänker tillbaka på motiven och brotten
då?
- Konsekvenser av att ha begått brott
- Pengar
Vilken betydelse hade pengar för dig? Vad skulle pengar åstadkomma för dig?
- Frågan om fattigdom och kriminalitet
Vad tycker du är viktigt att undersöka i det? Vad har jag missat?
Vad behöver jag fråga för att förstå om och hur det hänger ihop?
- Återfall
Vilken betydelse har ekonomin för risken att återfalla i brott? För återanpassning?
- Andra ekonomiska skydd – försörjning sviktat

9.2.2 Intervjuguide (2)

- Fattigdom/ekonomi/pengar

Har du varit fattig – på vilket sätt? Uppväxtförhållanden?

Vilken betydelse har pengar haft för dig?? Brist på pengar som hinder?

- Kriminalitet

Vilken typ av brott har du begått?

Motiv – syften? Ambitioner (pengar, droger, spänning? konsumtion?)

Konsekvenser (ekonomi?)

- Fattigdom & brott

Hänger det ihop? Hur?

Har du begått brott för att skaffa pengar – till vadå? Exempel? Vad skulle pengar åstadkomma?

Har dina uppväxtförhållanden haft betydelse för din brottslighet?

Situationer där du ser ett samband mellan fattigdom och brott du begått?

Att leva som fattig och kriminell – berätta! Har du varit fattig som kriminell – hurdå?

- Återanpassning

Berätta allmänt. Ekonomins betydelse? skulder?

kronofogden

- Återfall

Ekonomins betydelse för risken att återfalla?

- Övriga ekonomiska skydd – brott då pengar dras in?

9.2.3 Intervjuguide (3)

Ålder, organisation

- Fattigdom/ekonomi/pengar

Har du varit fattig – på vilket sätt? Uppväxtförhållanden?

Vilken betydelse har pengar haft för dig? Brist på pengar som hinder?

- Kriminalitet

Vilken typ av brott har du begått?

Motiv – syften? Ambitioner (pengar, droger, spänning?, konsumtion?)

Konsekvenser (ekonomi?)

- Fattigdom & brott

Hänger det ihop? Hur?

Har du begått brott för att skaffa pengar – till vadå? Exempel? Vad skulle pengar åstadkomma?

Har dina uppväxtförhållanden haft betydelse för din brottslighet?

Situationer där du ser ett samband mellan fattigdom och brott du begått?

Att leva som fattig och kriminell – berätta! Har du varit fattig som kriminell – hurdå?

- Återanpassning

Berätta allmänt. Ekonomins betydelse? skulder?

kronofogden

- Återfall

Ekonomins betydelse för risken att återfalla?

- Övriga ekonomiska skydd – brott då pengar dras in?

- Tiden efter återanpassning

Hur ser du på din ekonomi nu och framöver? Finns fattigdomen kvar? Hur har ekonomin påverkats av tidigare livsstil som kriminell?

- Orsakssamband

Vad ser du som orsaker till din tidigare brottslighet?

Till missbruk? Fattigdom?